

KIJK GOED OM
JE HEEN

TREND RAPPORT

Voor IGS'en cultuur

OP
TIL

cultuur in alle
richtingen

CLUSTER 1

Het nieuwe cultuurpubliek 04

- TREND 1 De grijze golf 06
- TREND 2 Superdiverse samenleving 08
- TREND 3 Kwetsbaarheid onder de armoedegrens 11

CLUSTER 2

De doeners 14

- TREND 1 Vrijwilligerswerk onder druk? 16
- TREND 2 Nood aan vernieuwde cultuurraden 19
- TREND 3 Burgerparticipatie en burgerinitiatieven 21

CLUSTER 3

De digitale revolutie 24

- TREND 1 De digitale stroomversnelling 26
- TREND 2 De digitale kloof 28
- TREND 3 Digitale vormen van samenwerking 31

CLUSTER 4

Ontmoeten in de regio 34

- TREND 1 Voldoende kwaliteitsvolle ruimte voor cultuur 36
- TREND 2 Cultuur als motor voor een leefbare regio 39

CLUSTER 5

Ecologische duurzaamheid 41

- TREND 1 Impact van klimaatcrisis op cultuur 44
- TREND 2 Cultuur verduurzaamt 46
- TREND 3 Cultuur als motor voor ecologisch bewustzijn 48

Onze wereld evolueert in sneltempo. De afgelopen 5 jaar hebben we veel veranderingen gezien, zoals de coronapandemie, de digitale transformatie en demografische evolutie. Die veranderingen zullen zich de komende 10 jaar wellicht voortzetten, terwijl ook nieuwe, nog niet eerder geïdentificeerde trends zullen opduiken. Snelle ontwikkelingen vereisen dat IGS'ën cultuur flexibel zijn en snel kunnen reageren. Je moet alert blijven en goed om je heen kijken, om tijdig te kunnen inspelen op elke nieuwe dynamiek.

In dit trendrapport bespreken we een aantal complexe maatschappelijke uitdagingen die nu relevant zijn voor het (boven)lokaal cultuurbeleid en voor de werking van IGS'ën cultuur. Ons doel? Elke tendens kaderen, inzichten meegeven en tonen hoe je als IGS cultuur de uitdagingen die bij elke trend komen kijken, kan aanpakken.

5 clusters

We beschrijven lang niet alle tendensen, maar hebben de actuele trends gebundeld in 5 themaclusters. Deze thema's zijn op onze OP/TIL-radar gekomen tijdens de opmaak van de *Landschapstekening van de bovenlokale culturele ruimte (deel 1)*.

CLUSTER 1
Het nieuwe cultuurpubliek

CLUSTER 2
De doeners (over vrijwilligers en burgerinitiatieven)

CLUSTER 3
De digitale revolutie

CLUSTER 4
Ontmoeten in de regio

CLUSTER 5
Ecologische duurzaamheid

Dit sluit echter niet uit dat je tijdens jouw beleidsplanningsperiode op andere trends kan botsen, waarmee je binnen de regio aan de slag wil gaan. Een grondige omgevingsanalyse kan je als IGS cultuur helpen om trends te identificeren die nu of in de toekomst relevant kunnen zijn voor jouw regio.

Uitdagingen vanuit trends

In dit rapport plaatsen we elke trend kort in een bredere context. We delen cijfers en feiten, aangevuld met interessante quotes die de trend verduidelijken. Zo krijg je snel inzicht in de kansen en uitdagingen van de toekomst. We leggen uit waarom je als IGS cultuur best rekening houdt met deze trends en doen suggesties over hoe je hierop kan inspelen.

Kies je trends

Of je als IGS cultuur al dan niet op een trend ingaat, is uiteraard een keuze die alleen jij kan maken. We hopen dat ons trendrapport kan bijdragen aan dat denkproces. Het is immers belangrijk om trends kritisch te beoordelen en te bepalen welke relevant en haalbaar zijn voor jouw specifieke context.

Veel leesplezier!
Het team van OP/TIL

CLUSTER 1

HET NIEUWE CULTUUR- PUBLIEK

TREND 1

De grijze golf

TREND 2

Superdiverse samenleving

TREND 3

Kwetsbaarheid onder de armoedegrens

Cultuur is van ons allemaal: van de cultuursector, het publiek en de makers. Daarom moet cultuur ook een afspiegeling zijn van de volledige samenleving, voor iedereen toegankelijk, en bij voorkeur verspreid over alle regio's.

🔗 **Cultuur is het fundament waarop we staan. Ze schept de horizon waar we naartoe wandelen en ze geeft ons de energie en de goesting om naar die immer verschuivende horizon te springen en te zingen.**

—
Pascal Gielen

hoogleraar cultuursociologie, Universiteit Antwerpen

Als culturele organisaties en instellingen in een regio geen of te weinig rekening houden met ingrijpende demografische veranderingen, dreigen ze op maatschappelijk vlak de trein te missen.

Cultuur is er niet alleen voor een publiek dat de weg naar cultuur al weet te vinden, maar is betekenisvol voor de hele samenleving.

🔗 **Hoewel de participatiecijfers stijgen, blijft het belangrijk om cultuur voor iedereen toegankelijk te maken. Groepen met een lagere sociaal-economische status, bepaalde etnische minderheden en mensen met een beperking zijn nog steeds ondervertegenwoordigd in culturele activiteiten. Het beleid moet zich dus ook richten op het verkleinen van deze kloof en ervoor zorgen dat de stijgende participatie ook deze groepen bereikt.**

—
Jessy Siongers

coördinator ▶ Kenniscentrum Cultuuronderzoek

Er zijn **regionale verschillen** op het vlak van mobiliteit, schaalgrootte, landelijkheid ..., maar ook op het vlak van bevolkingssamenstelling. Demografische cijfers en grafieken lijken misschien een ver-van-mijn-bed-show, maar ze hebben veel te maken met cultuur. Deze cijfers vertellen immers veel over hoe we leven en samenleven: hoe oud we gemiddeld worden, hoeveel kinderen we kunnen verwachten, hoe lang we gezond blijven, waar en hoe we ons leven leiden en hoe we cultuur samen beleven.

Wie regionaal wil inzetten op cultuurparticipatie in de meest brede zin van het woord, moet **rekening houden met demografische factoren** zoals vergrijzing, diversiteit, gezinsverdunning en armoedecijfers. Omdat deze factoren meestal niet drastisch veranderen aan de gemeentegrens, is het nuttig om ze **bovenlokaal te analyseren**. Zo kunnen organisaties meer inzicht krijgen in hun (potentiële) doelgroep, en hun aanpak en aanbod daarop afstemmen. Want wat verwachten deze groepen nu en in de toekomst van cultuur?

🔗 **Overwin de weerstand en begin dichtbij. Leer je huidige publiek kennen, maar ook de mensen die geen publiek meer zijn. Onderzoek de behoeftes van oud publiek en nieuwe generaties: wat willen zij zien? Hoe willen zij dit zien? Dit kun je doen door data te verzamelen en te analyseren. Of organiseer panelgesprekken!**

—
Carlo van Lienden

Foresee (Nederlands multi-platform mediabedrijf)

De grijze golf

Goed om weten

De Vlaamse bevolking zal de komende 10 jaar met 5% groeien, tot 7,11 miljoen in 2033. Dat blijkt uit de driejaarlijkse gemeentelijke demografische vooruitzichten die [Statistiek Vlaanderen](#) heeft gepubliceerd. Vooral het aantal 67-plussers zal sterk toenemen.

Bij de leeftijdsgroep vanaf 67 jaar zal de groei het grootst zijn (+22%). De groep inwoners jonger dan 18 jaar stagneert, terwijl het aantal 18- tot 66-jarigen met slechts 1% toeneemt. In 2033 zou het Vlaams Gewest naar schatting bijna 1,55 miljoen 67-plussers tellen.

Bijna alle Vlaamse gemeenten zullen tussen 2023 en 2033 een stijging van het aantal 67-plussers kennen, gaande van +3% tot +47%. De sterkste toename situeert zich voornamelijk in gemeenten in Noord-Limburg en de Antwerpse Kempen. De meeste gemeenten met een zwakkere groei liggen in de provincie West-Vlaanderen.

Waarom houd je best rekening met de grijze golf?

Cultuur heeft veel te bieden voor een groeiende groep senioren die meer vrije tijd heeft om deel te nemen of als vrijwilliger actief te zijn. **De senior van vandaag is mobieler, actiever en gezonder dan de gemiddelde senior van 20 jaar geleden.** Het is dus van belang om zowel lokaal als bovenlokaal rekening te houden met de culturele behoeften en mogelijkheden van senioren.

📌 Lokale besturen moeten plannen maken voor de bevolking van hun gemeente zoals die er in 2030 zal uitzien en niet hoe die was in 1990.

—
Dirk Geldhof
socioloog Universiteit Antwerpen

Door de democratisering van het onderwijs zijn senioren tegenwoordig **hoger geschoold**. Hoger opgeleiden participeren over het algemeen meer aan cultuur en vrije tijd dan midden- of laagopgeleiden.

Aangezien mensen ouder worden, is het belangrijk dat ze zo actief mogelijk blijven en verbonden blijven met de samenleving. **Cultuurparticipatie heeft positieve effecten op zowel de fysieke als mentale gezondheid.** Via cultuur kunnen senioren hun netwerk uitbreiden en het draagt bij aan een positief zelfbeeld.

Ouderen zijn een zeer grote en diverse groep met veel mogelijkheden, interesses, expertise en competenties. Er zijn actieve ouderen, kwetsbare ouderen en ouderen met een intensieve zorgbehoefte. Zeker wanneer ze minder mobiel worden, ervaren ouderen meer drempels. Cijfers tonen aan dat deelname aan het lokale cultuur- en vrijetijdsaanbod systematisch afneemt naarmate mensen ouder worden.

Hoe pak je de uitdagingen van de grijze golf aan?

Benoem de participatiedrempels

Welke participatiedrempels ervaren senioren? Hoe en met wie kunnen we hierover in dialoog gaan? Hoe kunnen we hier in de toekomst (boven) lokaal op inspelen?

Genereer een divers cultuuraanbod

Hoe pas je het toekomstige cultuuraanbod aan op actieve senioren, senioren met een zorgbehoefte, senioren in een woonzorgcentrum ...? Hoe houd je binnen het (boven)lokaal cultuurbeleid rekening met de verschillende levensfasen waarin senioren zich bevinden?

Stem de rol en behoeften af

Welke rol kan een IGS cultuur hierin spelen? Waar liggen de noden en wensen van lokale besturen op dat vlak?

Superdiverse samenleving

Goed om weten

Superdiversiteit verwijst naar de sterke toename van het aantal mensen met een migratieachtergrond. In een superdiverse omgeving leven steeds meer groepen met verschillende culturele achtergronden samen, waarbij de meerderheid van de bevolking uit diverse minderheden bestaat.

Van 1990 tot 2020 steeg het percentage mensen met een migratieachtergrond in Vlaanderen van 6,5% tot 25%. Die cijfers vind je terug in de [Atlas Superdiversiteit](#). Deze opwaartse trend zal de komende jaren aanhouden. Meer dan de helft van de kinderen in bijna alle Vlaamse centrumsteden heeft intussen een migratieachtergrond. Socioloog Dirk Geldhof voorspelt dat dit percentage in de komende jaren met 1% tot 2% per jaar zal toenemen, hoewel deze toename ongelijk verdeeld zal zijn over Vlaanderen. Momenteel woont 60% van de Vlamingen nog steeds in wijken met een beperkte diversiteit.

Superdiversiteit is ruimtelijk ongelijk verdeeld en komt vooral voor in gebieden waar mensen van niet-Belgische afkomst al langer wonen. Dit betreft de Limburgse mijnstreek, grote steden als Brussel, Antwerpen en Gent, de zuidostrand van Brussel en enkele kleinere steden met een geschiedenis van bewoners van niet-Belgische afkomst.

Ook minder diverse wijken in steden diversifiëren verder. Tegelijkertijd ontstaat er een uitwaaiing van diversiteit: ook mensen van niet-Belgische herkomst trekken naar de rand, het meest uitgesproken vanuit Brussel. Daarnaast is er ook een **verschuiving** zichtbaar **naar kleinere steden met een industrieel verleden en verouderde arbeiderswoningen**, zoals

Boom of de Denderstreek, of langs het kanaal Charleroi over Brussel naar de Rupel, met een groeiende superdiversiteit ten zuiden van Brussel (in delen van Sint-Pieters-Leeuw) en ten noorden van Brussel (in Vilvoorde.)

Waarom houd je best rekening met de superdiverse samenleving?

Het is hoog tijd voor een beleid dat superdiversiteit erkent. Aangezien de **realiteiten per regio verschillen**, is een **lokale aanpak het meest effectief**. Dit geldt ook voor het lokaal cultuurbeleid. Die aanpak kan op bovenlokaal niveau gefaciliteerd en ondersteund worden.

➤ In de toekomst zal de diversificatie van de bevolking onvermijdelijk verder toenemen. België is immers, net zoals alle andere westerse landen, een immigratiesamenleving. Ook niet te onderschatten is de demografische factor. Bij kinderen en jongeren is de diversiteit groter.

—
Dirk Geldhof
socioloog Universiteit Antwerpen

De groeiende diversiteit stelt lokale besturen ook voor uitdagingen op het vlak van ruimte. **Het ruimtelijk beleid moet rekening houden met de dynamische bevolkingssamenstelling en de komst van nieuwe bewoners.** Daarnaast ontstaan er nieuwe noden op cultureel vlak.

¶ Nieuwe bewoners hebben (...) (deels) nieuwe ruimtelijke en sociale noden, van speel-, sport en ontmoetingsruimtes tot nieuwe types winkels, extra capaciteit voor scholen of gebedsplaatsen. Ook betaalbare woningen zijn cruciaal. De Atlas Superdiversiteit Vlaanderen biedt daarvoor wetenschappelijk onderbouwde inzichten en een genuanceerde visie.

—
Dirk Geldhof
 socioloog Universiteit Antwerpen

Een **grotere diversiteit in aanbod en spelers** kan de culturele sector en de (boven)lokale culturele ruimte verder verrijken en versterken.

¶ Als je probeert om vanuit zoveel mogelijk verschillende invalshoeken naar een situatie te kijken, heb je een veel rijker aanbod dan wanneer je je heel erg beperkt tot het gebruikelijke, tot wat je al decennialang doet.

—
Sherida Zorg
 manager Diversiteit bij het Rijksmuseum

Vanuit betekenisgeving in cultuur kan 'identiteit' zich meervoudig tonen en verbinden. Bij de term superdiversiteit gaat het over cijfers qua etnische achtergrond, maar in werkelijkheid is de identiteit van mensen complexer. Het **erkennen van meervoudige identiteiten** is daarbij cruciaal. Door oog te hebben voor de diversiteit in de diversiteit kan je het wij-zij-denken overstijgen. ▶ Intersectioneel denken helpt je bewust aandacht te hebben voor de gelaagdheid van een persoon en de onderlinge wisselwerking van deelidentiteiten.

¶ Er is een veelheid aan genderidentiteiten, statuten, levensbeschouwingen, culturen, beperkingen ... Die superdiversiteit is enorm complex, en laat zich niet zo eenvoudig meten of in hokjes stoppen, net omdat mensen in toenemende mate zelf individueel willen bepalen hoe ze hun meervoudige of gelaagde identiteit vorm willen geven. Een meervoudige identiteit die bovendien vloeibaar en veranderlijk blijkt te zijn. Dat is voor mij de uitdaging. Het omgaan met die complexiteit in een samenleving die continu verandert; waarin de enige zekerheid de onzekerheid is. Het besef dat we leven in een tijdperk van permanente verandering.

—
Badra Djait
 coördinator Diversiteit & Inclusie Ugent

'Superdiversiteit' gaat over aantallen en percentages, en meer bepaald over etnische achtergronden. '**Inclusie**' draait om hoe we omgaan met deze mix, en gaat over de zoektocht naar hoe we ons verbinden met anderen. **Hoe zorg je ervoor dat iedereen kan meedoen**, ongeacht afkomst, huidskleur, religie, sociale klasse, opleidingsniveau, seksuele geaardheid of gender?

¶ Om naar een meer diverse culturele sector toe te werken, gaat het dus niet om het alleen toevoegen van nieuwe mensen met andere achtergronden. Het gaat ook om het behouden van diversiteit. En daarom is het naast diversiteit, ook belangrijk om aan inclusie en gelijkwaardigheid te werken. Dus hoe er met die verschillen wordt omgegaan.

—
Noor Sloterdijk
 aanspreekpunt Code Diversiteit in Inclusie (NL)

Hoe pak je de uitdagingen van een superdiverse samenleving aan?

Bekijk de evolutie

Hoe evolueert de superdiversiteit in jouw regio? Je kan het uitzoeken via de ► [Atlas Superdiversiteit](#).

Onderzoek wat leeft

Wat zijn de vragen die lokaal leven rond inclusief en divers werken?

Verken de ruimte

Wie neemt welke ruimte in op het vlak van cultuur? Wie heeft er toegang tot welke culturele ruimte en wie niet?

Reflecteer

Hoe kijken we naar (boven)lokaal cultuurbeleid door én voorbij de superdiverse lens?

Bespreek de aanpak

Hoe kan je praten met ervaringsdeskundigen? Hoe ga je met hen in dialoog gaan over de gewenste prioriteiten en de beste aanpak? Je kunt niet alles samen aanpakken en alle doelgroepen tegelijkertijd bereiken.

Werk samen

Hoe kunnen we in gedeelde trajecten zoals bijvoorbeeld de UiTPAS of erfgoed inclusief en divers werken en communiceren?

Verbreed de blik

Hoe kunnen IGS'en cultuur bijdragen aan een bredere blik? Hoe kunnen actoren in een regio het nieuwe cultuurpubliek leren kennen, met hen in dialoog gaan en iedereen een plek geven?

Kwetsbaarheid onder de armoedegrens

Goed om weten

Volgens de statistieken van ▶ Statbel is de armoede in Vlaanderen op het laagste niveau sinds 20 jaar.

1 op de 8 Belgen leeft momenteel nog onder de armoededrempel. Deze drempel wordt jaarlijks opnieuw berekend, op basis van het inkomen van alle Belgen van dat jaar. Voor 2023 bedraagt de armoededrempel 1.450 euro netto per maand voor een alleenstaande en 3.045 euro voor een gezin met 2 volwassenen en 2 kinderen.

In 2019 publiceerde KULeuven het rapport ▶ ‘De lage middenklasse in België’, waaruit bleek dat de samenleving polariseerde: de middenklasse werd kleiner, terwijl de groepen met de allerlaagste en de allerhoogste inkomens toenamen.

Uit een ▶ actualisering van dit rapport in 2023 blijkt dat de middenklasse is gegroeid en de armoede is gedaald. Het armoederisico is nu het laagst in België sinds 2004. Maar ondanks deze verbetering zijn er nog steeds grote verschillen per regio. In Vlaanderen leeft 1 op de 13 onder de armoededrempel, in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest gaat het om 1 op de 4.

De cijfers blijven hoog, maar tonen een sterke daling van armoede bij laagopgeleiden, alleenstaande ouders en huurders. Ook de daling bij werklozen valt op. Volgens Statbel komt deze afname vooral doordat de uitkeringen meteen worden geïndexeerd, terwijl dat bij lonen niet altijd het geval is.

Er is ingezet op de verhoging van heel wat sociale uitkeringen en de werkloosheidsuitkering. Dat effect zie je. Als je als beleid een betere inkomensbescherming aan mensen geeft, dan zie je dat in de cijfers.

—
Wim Van Lancker
 professor en armoede-expert KULeuven

Opgedeeld naar **huishoudtype** lag het aandeel van armoede of sociale uitsluiting in 2023 het hoogst bij personen in eenoudergezinnen (29%) en eenpersoonshuishoudens (24%). Dat lezen we in de cijfers van Statistiek Vlaanderen.

Wat betreft **arbeidsstatus** was het hoogste aandeel in armoede of sociale uitsluiting te vinden bij werklozen (53%), gevolgd door niet-actieven (zonder gepensioneerden) met 30%. Daarnaast lag het aandeel in 2023 veel hoger bij huurders (33%) dan bij eigenaars (7%).

Het aandeel in armoede of sociale uitsluiting neemt af naarmate het **opleidingsniveau** stijgt: bij laaggeschoolden ging het in 2023 om 25%, bij hooggeschoolden om 6%.

Het varieert ook naar geboorteland. Personen geboren in België kennen het laagste aandeel (10%), personen geboren buiten de Europese Unie het hoogste aandeel (37%).

Het aandeel personen in armoede of sociale uitsluiting lag in 2023 het hoogst in de **provincie Antwerpen** (15%) en het laagst in West-Vlaanderen en Vlaams-Brabant (telkens 11 %).

Een relatief beperkte groep Vlamingen is uiterst arm, leren de nieuwste gegevens. Op de totale bevolking ging het in 2023 om minder dan 1,50%. Het zijn mensen met een inkomen dat lager ligt dan 40 % van het nationale gemiddelde inkomen.

In 2023 leefde 3,4% van de inwoners in het Vlaamse Gewest in ernstige materiële en sociale deprivatie (open definitie). Dat komt overeen met ongeveer 220.000 personen. Het gaat om personen die een aantal basisitems en sociale activiteiten moeten missen of niet kunnen doen omwille van financiële redenen.

Waarom houdt je best rekening met de kwetsbaarheid van mensen onder de armoedegrens?

Een opvallende vaststelling is dat een substantiële groep Vlamingen (iets meer dan 13% van alle inwoners) rond de armoededrempel zweeft. Ze bevinden zich ofwel net boven, ofwel net onder deze grens. Het aantal Vlamingen net boven de drempel is bovendien ongeveer even groot als het aantal onder de grens. Dit biedt weinig ruimte voor deelname aan de samenleving, en al helemaal niet aan cultuur-, sport- of jeugdactiviteiten. **Wie moet rondkomen met een laag inkomen geeft veel minder geld uit aan vrijetijdsactiviteiten.** In een onderzoek naar vrijetijdsbesteding, uitgevoerd in opdracht van MNM en Radio 2 in 2021 geeft 4 op de 10 mensen met een laag inkomen bijvoorbeeld aan dat dergelijke activiteiten niet binnen hun budget passen.

➤ **Mensen met een laag inkomen zijn niet van een andere planeet. Ze hebben dezelfde ambities, dezelfde dromen, zeker op het gebied van vrije tijd. Maar ze kunnen niet doen wat andere mensen doen. Hun kinderen kunnen minder deelnemen aan dezelfde activiteiten als hun vriendjes en dat zorgt ervoor dat ze niet mee kunnen praten. Het grote gevaar van die kloof in participatie in cultuur en sport en jeugdbewegingsactiviteiten is dat kinderen steeds meer uitgesloten worden.**

—

Wim Van Lancker
professor en armoede-expert KULeuven

➤ **Armoede heeft niet alleen te maken met basisbehoeften die niet ingevuld zijn. Armoede is ook: geen sociaal netwerk meer hebben. Vereenzamen omdat je geen geld hebt, omdat je je te beschaamd voelt, omdat je achterop hinkt bij alles wat er gezegd en bekeken wordt. Cultuur of ontspanning is het eerste waarop je bespaart. Tegelijkertijd is cultuur ook een onderdeel van hoe je jezelf opbouwt als mens.**

—

Kaat Hermans
signaalwerker bij Stad Gent

De sociale kloof in vrijetijdsparticipatie blijft bestaan. **De gevolgde opleiding en het behaalde diploma hebben invloed op de manier waarop mensen aan cultuur deelnemen.**

➤ **We stellen dan wel een stijgende participatiegraad vast, de sociale kloof in de receptieve participatie aan kunsten en erfgoed blijft onverminderd bestaan. Enkel bij bioscoopbezoek merken we een rekrutering in brede lagen van de bevolking, zij het met een overwicht van de jongere leeftijdsgroepen. Bijzonder opmerkelijk is dat de kloof tussen degenen met een diploma hoger onderwijs en de middenopgeleiden (diploma secundair onderwijs) voor vele activiteiten verder toeneemt, wat vooral merkbaar is bij concerten, kunstmusea en erfgoed.**

—

Jessy Slongers
coördinator Kenniscentrum Cultuuronderzoek

Het blijft belangrijk om vanuit de cultuursector de brug te slaan naar groepen die minder mogelijkheden hebben om aan cultuur deel te nemen. De drempels voor deelname aan cultuur zijn voor deze groepen uiteenlopend.

De groep mensen in een kwetsbare positie wordt steeds diverser en hun problemen worden dat ook.

➤ **De verenigingen waar armen het woord nemen, kregen in 2022 meer mensen uit de volgende doelgroepen over de vloer: alleenstaanden met kinderen, mensen met psychische problemen, mensen met een vluchtverhaal, mensen met een migratieachtergrond, en mensen die door de recente crisissen (zoals de coronapandemie, energiecrisis en de huidige koopkrachtcrisis) in de problemen zijn geraakt, evenals werkende armen. Bezoekers uit de lagere middenklasse en werkende**

armen hebben wel een job, maar verbergen vaak hun zeer stressvolle armoedesituatie.

Er komt een concrete bovenlokale kans rond armoede aan voor IGS'en cultuur. Gemeenten kunnen hierbij samenwerken om drempels rond cultuur – en ruimer vrije tijd – aan te pakken. De participatie van kansengroepen aan vrije tijd krijgt een nieuwe decretale basis. **Vanaf 1 januari 2027 krijgen IGS'en cultuur binnen het nieuwe bovenlokaal cultuurdecreet de mogelijkheid om in te zetten op een facultatieve deelwerking rond bovenlokale netwerken vrijetijdsparticipatie.** Wie hierop wil inzetten, moet een afsprakennota vrijetijdsparticipatie indienen. Die afsprakennota zal afgestemd zijn op de cultuurnota, die de basis vormt voor de werking en werkingsmiddelen van de IGS'en cultuur. Wellicht wordt het bovenlokaal netwerk vrijetijdsparticipatie in bestaande of nieuwe IGS'en aan de UiTPAS-regio gekoppeld, waar veel IGS'en nu al op inzetten.

„Deelnemen aan cultuur vraagt voor veel mensen een heel denk- en durfproces vooraf. Ze komen veel meer drempels tegen dan wij ons ooit kunnen inbeelden. Hoe laagdrempelig ook, cultuurhuizen zullen nooit iedereen over de drempel krijgen. Het blijft een zoektocht om mensen met zo'n ticket naar cultuur te brengen. Ergens is dat normaal. Cultuur wil je delen. Ook inzetten op cultuurprojecten in de leefwereld van mensen, in de woonblokken, blijft belangrijk.”

—
Kaat Hermans
signaalwerker bij Stad Gent

Hoe pak je de uitdagingen rond armoede aan?

Zoek actuele armoedecijfers en inzichten op:

Hoe is het gesteld met de armoedecijfers in je regio? Statbel publiceert [cijfers over het armoederisico en de inkomensongelijkheden op gemeentelijk niveau](#).

Analyseer de kinderarmoede in je regio: Wat is de stand van zaken rond kinderarmoede in je regio? Je kan bronnen raadplegen bij het [Agentschap Opgroeien](#).

Onderzoek bovenlokaal samenwerken: Hoe kan je bovenlokaal samenwerken met de diverse beleidsterreinen (armoede, sport, cultuur, jeugdhulp en onderwijs), om kinderen en volwassenen in armoede te bereiken?

Breng lokale netwerken voor vrijetijdsparticipatie in kaart: Hoeveel lokale netwerken zijn er momenteel actief in je regio? Wat zijn de belangrijkste acties? Wie zijn hun partners?

Benoem drempels naar vrijetijdsparticipatie: Heb je voldoende zicht op de eventuele drempels naar vrijetijdsparticipatie voor mensen in armoede?

Onderzoek een bovenlokaal netwerk vrijetijdsparticipatie: Hoe start je een bovenlokaal netwerk vrijetijdsparticipatie? Wie zijn de partners? Wie breng je rond de tafel? Welke kennis kun je bovenlokaal delen en lokaal implementeren? Wat zijn de voorwaarden voor subsidies en de afsprakennota? Wat zijn de indiendata? [Demos](#) helpt je hierbij op weg.

CLUSTER 2

DE DOENERS

TREND 1

Vrijwilligerswerk onder druk?

TREND 2

Nood aan vernieuwde cultuurraden

TREND 3

Burgerparticipatie en burgerinitiatieven

Een tweede maatschappelijke uitdaging die ook op bovenlokaal niveau invloed heeft, is de **opkomst van ► burgerinitiatieven**. Burgers nemen steeds vaker zelf de touwtjes in handen om iets te verwezenlijken in hun leefomgeving. Van het aanpakken van armoede tot het verbeteren van lucht- en mobiliteitsproblemen. Burgers zijn op een missie om hun gemeenschap te verbeteren. Die stijgende trend is te danken aan de groeiende mondigheid van burgers, hun sociale medianetwerk en het afnemend vertrouwen in de politiek.

Een groeiend aantal burgers wil betrokken zijn bij het vormgeven en implementeren van beleidsbeslissingen. Burgerparticipatie gaat hierbij best verder dan het afstemmen via vaste en soms vastgeroeste adviesraden. **Burgers willen duidelijke communicatie over beleidskeuzes, een transparant beleid en vragen om een nieuwe manier van inspraak.**

De opkomst van ‘citizen science’ of ‘burgerwetenschap’ in de afgelopen jaren is een goed voorbeeld van deze ontwikkelingen. Dit fenomeen betreft vrijwilligers die wetenschappelijk onderzoek ondersteunen door gegevens te verzamelen of metingen uit te voeren, zoals ► vlinder- en bijentellingen, of het ► Curieuzeneuzen-project, waarbij burgers met een sensor aan het raam gegevens over de luchtkwaliteit in hun straat verzamelen voor onderzoek.

Opvallend is dat burgerinitiatieven vaak homogene groepen zijn, waarbij de deelnemers weinig verschillen in scholing, werk, migratieachtergrond Betrokken burgers zijn vaak al vrijwilliger bij andere organisaties, zoals een sportclub, moskee of culturele groep.

Vrijwilligers participeren in het algemeen ook vaak voor een **kortere termijn**. De band met de organisaties is daardoor losser. Want vandaag draait veel rond keuzes maken. Tijd is de nieuwe luxe, er is te veel te doen en we lijden aan keuzetress. Het is zoeken naar de balans tussen gezin, werk en vrije tijd. Vrijwilligers kiezen bewuster welke taken of opdrachten ze willen opnemen, en zoeken naar een win-win. De vrijwilligers van vandaag **willen meepraten, niet alleen uitvoeren**. Deze ontwikkelingen vragen om een **andere benadering van vrijwilligerswerk**.

De coronacrisis heeft het gevoel van urgentie bij vrijwilligers versterkt om zich te engageren voor de ► maatschappelijke uitdagingen van het moment. Denk bijvoorbeeld aan de vele vrijwilligers in de vaccinatiecentra. Nu deze **drive om maatschappelijk relevant te zijn** ook in andere sectoren steeds meer aan bod komt, hebben culturele organisaties moeite om vrijwilligers aan zich te binden.

Vrijwilligerswerk onder druk?

Goed om weten

Vrijwilligerswerk blijft een belangrijke pijler in de Vlaamse samenleving, maar het **vrijwilligerslandschap is aan het veranderen**. Ongeveer 20% van de Vlamingen, wat neerkomt op ruim 1,3 miljoen mensen, zet zich in voor verschillende maatschappelijke doelen. Traditionele sectoren zoals zorg en welzijn, sport, en cultuur blijven populair, maar er is een **lichte terugloop in het aantal vrijwilligers bij klassieke verenigingen** zoals sportclubs en jeugdbewegingen. Deze daling komt door factoren zoals een toenemende druk op de werk-privébalans, vergrijzing, en veranderende voorkeuren van jongere generaties. Door een gebrek aan tijd kiezen die voor kortstondig en flexibel vrijwilligerswerk.

Tegelijkertijd zien we, zeker bij jongeren, een **verschuiving naar meer informele en moderne vormen van vrijwilligerswerk**. Denk bijvoorbeeld aan deelname aan buurtinitiatieven, eenmalige acties en digitale projecten. Deze vormen van vrijwilligerswerk worden vaak gefaciliteerd door online platformen die het makkelijk maken voor vrijwilligers en organisaties om met elkaar in contact te komen. Met de groeiende aandacht voor inclusie en diversiteit, en de focus op specifieke maatschappelijke kwesties zoals klimaatverandering en armoedebestrijding, blijft **vrijwilligerswerk een dynamisch en essentieel onderdeel van de Vlaamse samenleving**. Hoewel traditionele vrijwilligersverbanden afnemen, biedt het huidige landschap nog steeds ruimte voor een brede en diverse participatie, waarbij het vrijwilligerswerk zich aanpast aan de veranderende behoeften en verwachtingen van de moderne samenleving.

Waarom houd je best rekening met het vrijwilligerswerk?

De eigenheid van verenigingen en de specifieke ruimte van het ruime middenveld is van grote waarde voor een goed functionerende democratie. **Vrijwilligerswerk is essentieel voor de groei, ontwikkeling en innovatie van zowel de samenleving als het individu**. Het biedt belangrijke kansen voor persoonlijke en maatschappelijke vooruitgang.

In de [Literatuurstudie 'Vrijwilligers onder de loep'](#) staat:

Participatie in het verenigingsleven (en bij uitbreiding het vrijwilligerswerk) hangt duidelijk samen met opvattingen over democratisch burgerschap. Vrijwilliger of lid zijn van een vereniging verhoogt de kans op meer vertrouwen in de medemens of de politiek, geeft aanleiding tot minder racisme en meer verdraagzaamheid, meer deelname aan cultuurmanifestaties en meer buurtbetrokkenheid.

Vrijwilligerswerk speelt een belangrijke rol in de strijd tegen polarisering en bevordert kritisch burgerschap. Georganiseerde vrijwilligers kunnen meer nuance brengen in wat er gebeurt in de samenleving. Ze kunnen kritische stemmen zijn die vanuit hun beleving ingaan tegen een heersend discours.

☞ (...) burgers doen dit wel anders dan vroeger. Ze engageren zich in de winteropvang en slapen enkele nachten mee in. Ze komen samen in wijkcomités om zich te bezinnen over zorgzame buurten of houden de plaatselijke buurtbar open. Buurtmoestuinen schieten als paddenstoelen uit de grond. Kunstenaars en bewoners komen op voor hun wijk. Circulaire economie brengt mensen samen. Dakloze jongeren vinden een veilige haven via een burgernetwerk.

—
Elke Plovie

docent sociaal werk en coördinator van het Centrum voor Burgerschap en Participatie van UC Leuven-Limburg

Vrijwilligerswerk biedt kansen voor echte diversiteit en inclusie op het terrein, zowel in cultuur als in de ruimere vrije tijd. In het vernieuwde inburgeringsdecreet is bovendien een **vierde pijler** toegevoegd: **sociale netwerken en participatie**. Met deze extra pijler wil de Vlaamse overheid nieuwkomers een traject op maat aanbieden, in de vorm van bijvoorbeeld buddyprojecten, introducties in het vrijwilligerswerk, deelname aan het verenigingsleven ... Lokale besturen krijgen hierin een belangrijke rol, aangezien zij het beste zicht hebben op het vrijwilligerswerk in hun gemeente. Daarnaast zijn in 18 regio's – Brussel, Antwerpen, Gent en de 15 Vlaamse referentieregio's – organisatienetwerken opgestart rond het thema 'participatietraject nieuwkomers'. Een **goede match tussen nieuwkomers en vrijwilligerswerk** is daarbij **cruciaal**.

☞ Het zijn de behoeften van de nieuwkomer die centraal dienen te staan en niet die van de organisatie of buddy. Toch is het belangrijk dat er sprake is van een zekere wederkerigheid waarbij beide partijen oprecht willen investeren in het traject. Verder is een goede opvolging door een professional doorslaggevend voor het succes van een sociaal netwerk- en participatietraject.

Dit kan door regelmatig contact op te zoeken met de deelnemers en het organiseren van steungroepen en sociale evenementen.

—
Gaëlle Mortier en Stijn Oosterlynck
onderzoekers [Hannah Arendt Instituut](#)

Er ontstaan vaak informele initiatieven waarbij diverse groepen elkaar spontaan ontmoeten en samenwerken, zonder dat die verbonden zijn aan een traject tot inburgering, gemeenschapsdienst Deze eerder **'informele' vormen van vrijwilligerswerk zijn een belangrijke opstap naar meer 'formele' manieren om aan vrijwilligerswerk te doen**.

☞ Sommige (groepen van) individuen zijn niet geneigd zich bij een klassieke vereniging aan te sluiten, bijvoorbeeld omdat ze vooral willen hulp bieden op een bepaald crisismoment (zoals bijvoorbeeld de vluchtelingen crisis) of omdat ze weg willen blijven van de procedures en begeleiding die vaak samenhangen met formeel vrijwilligerswerk. Het informele vrijwilligerswerk kan voor hen een opstap zijn naar formeel vrijwilligerswerk en in die zin dus aan personen een voorsmaak geven wat vrijwilligerswerk zoal kan inhouden.

—
☞ [Rapport De toegankelijkheid van vrijwilligerswerk](#)

Het is belangrijk om vrijwilligerswerk als een aparte ruimte te behouden, naast betaalde arbeid. Vrijwilligerswerk biedt mensen de kans om bij te dragen aan hun gemeenschap uit persoonlijke motivatie en niet vanwege financiële noodzaak. Door de toegenomen commercialisering van de leefwereld is er meer concurrentie voor het vrijwilligerswerk. Zeker voor jongeren is dit een belangrijke uitdaging.

Hoe pak je de uitdagingen van het vrijwilligerswerk aan?

Neem de leiding in innovatie

Hoe detecteer en stimuleer je als IGS cultuur nieuwe vormen van vrijwilligerswerk die zich buiten de 'traditionele verenigingen' ontwikkelen? Hoe detecteer je nieuwe, meer informele verenigingen?

Verminder de druk

Hoe kun je als IGS cultuur de druk op het vrijwilligerswerk, door toenemende beleidsmatige ingrepen en regeltjes, verkleinen? Welke (administratief) ondersteunende rol kun je spelen?

Ontwikkel strategieën

Welke gezamenlijke strategieën van co-creatie en toeleiding kunnen worden ontwikkeld die rekening houden met de nieuwe uitdagingen in het veld? Hoe houd je daarbij rekening met de specifieke context van de regio?

Verken lokale en regionale netwerken

Heb je zicht op de lokale initiatieven en/of regionale netwerken rond de vierde pijler in het inburgeringsbeleid?

Nood aan vernieuwde cultuurraden

Goed om weten

De cultuurraad is een klassiek inspraakkanaal. Maar vandaag kijken we heel anders naar participatie dan in de jaren 70 en 80. Sommige raden hebben reeds gewerkt aan een nieuwe dynamiek, anderen blijven hangen in hun gekende manieren van werken. Sinds enkele jaren ziet De Wakkere Burger een **› duidelijke trend richting nieuwe participatievormen en dynamische adviesraden.**

De toekomst van cultuurraden in Vlaanderen hangt sterk af van hun vermogen om zich aan te passen aan de veranderende maatschappelijke context en demografische evoluties. Volgens de **› SARC** moeten de cultuurraden zich meer herpositioneren als dynamische en inclusieve platformen die een breed scala aan stemmen uit de samenleving vertegenwoordigen. Dit houdt in dat ze **meer aandacht** moeten besteden aan **diversiteit en inclusie**, zowel op het vlak van samenstelling als in hun programma's en activiteiten. Jongeren, mensen met diverse achtergronden en nieuwe gemeenschappen moeten actief worden uitgenodigd om deel te nemen aan de besluitvorming en de planning van culturele initiatieven.

Daarnaast zullen cultuurraden **meer** moeten **samenwerken met andere maatschappelijke actoren** zoals scholen, bedrijven en welzijnsorganisaties om de maatschappelijke waarde van cultuur te benadrukken en bevorderen. Door deze samenwerkingen kunnen cultuurraden bredere steun verwerven en een grotere impact hebben op de gemeenschap. Het is ook essentieel dat cultuurraden blijven inspelen op de behoeften en interesses van de lokale bevolking door **flexibele en innovatieve werkmethoden** te hanteren.

Waarom houd je best rekening met de cultuurraden?

Elke gemeente moet › minimaal 1 adviesorgaan hebben voor culturele aangelegenheden. Participatie via een adviesorgaan bij culturele materies is een wettelijke verplichting. Veel lokale besturen hechten ook veel **› belang aan deze adviesraden**, omdat ze er structureel op terugvallen. Bij de samenstelling van de cultuurraad blijft het Cultuurpact een richtinggevend kader bieden.

› Elke overheid moet alle erkende representatieve verenigingen en alle ideologische en filosofische stekkingen betrekken bij de voorbereiding en de uitvoering van het cultuurbeleid. Met dit doel zullen zij een beroep doen op passende, bestaande of op te richten organen en structuren, met het oog op inspraak of advies.

—
Cultuurpact

Cultuurraden **moeten wel representatiever worden** door een bredere en meer diverse samenstelling. Jonge generaties, mensen met verschillende etnische achtergronden en diverse socio-economische groepen moeten actief betrokken worden. (› zie cluster 1, het nieuwe cultuurpubliek).

› Zet de organisatie van goede participatie voorop. Hou niet uit gewoonte vast aan traditionele, oude vormen. Maak binnen het bestaande juridische kader maximaal werk van een meer dynamische aanpak die streeft naar inhoudelijk sterk advies en

een bredere betrokkenheid die meer aansluit bij de diversiteit in de samenleving.

—
▶ [De Wakkere Burger](#)

Rekening houdend met de veranderende tijdsbesteding en behoeften van mensen, kunnen cultuurraden hun **vergaderstructuren en werkmethoden flexibeler maken**. Dit kan bijvoorbeeld door vergaderingen op verschillende tijdstippen te houden, hybride of online bijeenkomsten te faciliteren, en de mogelijkheid te bieden om voor specifieke, kortlopende projecten te gaan in plaats van voor langdurige engagementen.

• Elke gemeente heeft een bevolking met een eigen persoonlijkheid die gevormd wordt door de verschillende individuen die er deel van uitmaken. Om hen effectief te betrekken, moet je hun unieke behoeften en voorkeuren voor participatie in kaart brengen. Als je begrijpt hoe je bewoners het liefst meedenken en wanneer ze dat het liefst doen, kun je strategieën bedenken die leiden tot een zo groot mogelijke participatiegraad.

—
▶ [Go Vocal, het digitale participatieplatform voor gemeenten](#)

Cultuurraden kunnen hun relevantie vergroten door in te spelen op de veranderende culturele interesses en behoeften van de bevolking. Dit kan bijvoorbeeld door in hun visie en adviezen aandacht te besteden aan nieuwe kunstvormen, interculturele projecten en evenementen die de diversiteit van de Vlaamse bevolking weerspiegelen.

Hoe pak je de uitdagingen van cultuurraden aan?

Breng de werking in kaart

Hoe functioneren de cultuurraden in jouw regio momenteel? Hoe zijn ze samengesteld?

Bundel kennis

Hoe kun je kennis bundelen, best-practices kenbaar maken en innovatieve praktijken detecteren om de effectiviteit en representativiteit van je cultuurraden te verbeteren?

Betrek andere actoren/doelgroepen

Hoe kun je de samenwerking met andere maatschappelijke actoren zoals scholen, universiteiten en andere educatieve instellingen stimuleren? Hoe betrek je meer jongeren bij de cultuurraden?

Pas vergaderstructuren en werkmethoden aan

Hoe kun je je vergaderstructuren en werkmethoden aanpassen zodat ze beter inspelen op de diverse noden en wensen van je doelgroepen of potentiële deelnemers voor de cultuurraad?

TREND 3

Burgerparticipatie en burgerinitiatieven

Goed om weten

In Vlaanderen is er een duidelijke **opmars van burgerinitiatieven**, waarbij steeds meer burgers het initiatief nemen om hun leefomgeving te verbeteren en maatschappelijke veranderingen te realiseren. Recente cijfers tonen aan dat meer dan 30% van de Vlamingen in de afgelopen 5 jaar betrokken is geweest bij een of meerdere burgerinitiatieven. Deze initiatieven variëren van buurtprojecten en sociale ondernemingen tot coöperaties en grassroots-bewegingen, met doelen zoals duurzaamheid, sociale cohesie en inclusiviteit.

Een van de belangrijkste drijfveren achter deze trend is het **groeivereis van burgers om meer betrokken te zijn** bij besluitvormingsprocessen en **invloed uit te oefenen** op zaken die hun dagelijkse leven beïnvloeden. In een tijd van afnemend vertrouwen in traditionele instituties beschouwen veel mensen burgerinitiatieven als een directe en effectieve manier om positieve verandering teweeg te brengen. Ook de digitalisering speelt hierbij een belangrijke rol, omdat sociale media en online platformen het makkelijker maken voor mensen om samen te komen, ideeën uit te wisselen en initiatieven te organiseren.

Daarnaast worden burgerinitiatieven **gestimuleerd door de overheid**, die de waarde van burgerparticipatie steeds meer erkent als een waardevolle aanvulling op traditioneel beleid. Dit heeft geleid tot een toename van subsidieregelingen, begeleiding en ondersteuning voor burgerinitiatieven. In 2023 ligt het aantal door de overheid ondersteunde burgerinitiatieven 25% hoger vergeleken met 5 jaar geleden (via het decreet Socio-Cultureel volwassenenwerk nvdr.).

Waarom houd je best rekening met burgerparticipatie en -initiatieven?

Burgerinitiatieven versterken de gemeenschapszin en betrokkenheid onder burgers. Ze kunnen mensen samenbrengen rond gedeelde thema's, ongeacht religieuze, politieke, linguïstische of sociaal-economische verschillen, en hanteren vaak **innovatieve werkmethodes** om dit te bereiken.

➤ Burgerinitiatieven komen volgens sommigen niet alleen met nieuwe antwoorden, maar ook met nieuwe manieren van werken die een democratische samenleving ten goede komen. Volgens hen ontwikkelen ze nieuwe benaderingen van doelgroepen, slagen ze erin snel en krachtig te mobiliseren en maken ze in relatie tot overheid, markt en middenveld nieuwe publieke arrangementen mogelijk.

—
 ➤ **Marc Jans, Nele Vanderhulst**
 medewerkers Socius

Burgerinitiatieven bieden snelle, flexibele oplossingen voor lokale behoeften en maatschappelijke problemen. Ze kunnen bijvoorbeeld snel reageren op crisissen en ondersteunen de gemeenschap met bijvoorbeeld voedselbanken of buurtzorg. Als overheid is het vaak de uitdaging om die **dynamiek te ondersteunen** en niet te fruniken.

► Typisch voor de nieuwste generatie burgerinitiatieven is dat ze vaak letterlijk iets doen: concreet en tastbaar. Ze wachten niet tot de overheid het kader schept: ze ondernemen, steken de handen uit de mouwen om te realiseren wat ze belangrijk vinden. Zo wordt snel ontdekt wat werkt en wat niet en hoe dingen kunnen verbeteren en groeien. Het komt er dus op aan om die dynamiek van doen te ondersteunen en versterken. Om condities te scheppen die zo weinig mogelijk belemmeringen opwerpen tussen bedenken en doen. Om experiment en initiatief zoveel en zo open mogelijk te faciliteren. Kort op de bal.

—
► **Socius**

Burgerinitiatieven experimenteren vaak met nieuwe vormen van samenwerking en organisatie, **wat innovatie in de samenleving bevordert**. Daarnaast geven ze burgers een actieve rol in het besluitvormingsproces en het beheer van lokale projecten, wat de **participatieve democratie verstrekt**. Dit blijkt ook uit de ► veldverkenning van Socius over burgerinitiatieven:

► Burgerinitiatieven komen niet alleen met nieuwe antwoorden en vullen niet alleen onze representatieve democratie aan. Volgens sommige onderzoekers beïnvloeden ze de werkwijzen, spelregels en rollen op het maatschappelijk middenveld en innoveren ze zo ook de civiele samenleving. Ze komen met nieuwe benaderingen van doelgroepen en kunnen snel en krachtig vrijwillige inzet mobiliseren.

► Wie zijn de burgers die zich zo sterk engageren?
Ze zijn niet nieuw in het veld, zo blijkt. Burgerinitiatieven staan immers niet los van het bestaande vrijwilligerswerk in het middenveld. **De overgrote meerderheid van mensen die zich inzetten, zijn ook actief in andere organisaties** zoals sociaal-culturele verenigingen, sportclubs, moskeeverenigingen of parochies. Anderen doen vrijwilligerswerk, zijn lid van een beweging of lokale adviesraad, of zijn professioneel actief in een stad, gemeente of het sociaal-cultureel werk.

Helaas worden ► burgerinitiatieven van etnisch-culturele minderheden nog vaak over het hoofd gezien bij het in kaart brengen van burgerinitiatieven. Veel onderzoek kijkt enkel naar projecten van hoger opgeleide witte burgers, of plaatst initiatieven van minderheden in aparte categorieën vanwege de etnisch-culturele achtergrond van de initiatiefnemers.

► We willen als gelijkwaardige partners participeren aan de maatschappelijke dialoog. Dat gesprek wordt vandaag nog te veel gehouden zonder ons. Wij worden niet uitgenodigd en wij hebben geen plaats aan de tafel. Onze stemmen zijn niet sterk genoeg. Wij krijgen het label 'zelforganisaties'. Dit plaatst ons in een bepaald hokje. Wat is het verschil met andere burgerinitiatieven? Waarom worden wij weggezet als zelforganisatie of als een doelgroep die moeilijk bereikbaar is?

—
► **Ghizlane Zaid**
Samen voor Morgen, burgerinitiatief uit Brussel

Ook burgerinitiatieven van andere groepen in de samenleving zoals bijvoorbeeld de lgbtq+-gemeenschap, vrouwenorganisaties of undergroundinitiatieven van jongeren zijn minder zichtbaar.

Hoe pak je de uitdagingen van burgerinitiatieven- en participatie aan?

Breng burgerinitiatieven onder de aandacht

Hoe krijg je burgerinitiatieven uit je regio op de radar? Hoe geef je ze de nodige erkenning en stimuleer je ze vanuit je regio?

Inventariseer burgerinitiatieven van minderheden

Welke burgerinitiatieven van etnisch-culturele minderheden zijn er? Heb je voldoende contacten met etnisch-culturele federaties om deze blinde vlek tegen te gaan?

Hou rekening met de 5 handvatten

OP/TIL en Socius bundelden 5 handvatten om als IGS cultuur in te zetten op burgerinitiatieven.

CLUSTER 3

DE DIGITALE REVOLUTIE

TREND 1

De digitale stroomversnelling

TREND 2

De digitale kloof

TREND 3

Digitale vormen van samenwerking

De cultuursector bevindt zich – net als vele andere sectoren – midden in een digitale revolutie. Dat brengt kansen, maar ook uitdagingen met zich mee.

De cultuursector gaat mee in de digitale stroomversnelling, waarbij de pandemie als katalysator werkt. Een meerderheid ziet ‘online’ werken ook post-corona zitten, en heeft niets tegen betalende formules. Toch benutten we nog lang niet alle mogelijkheden. Livestreams, virtual en augmented reality maken het mogelijk om cultuur van thuis uit te beleven. Hoewel digitalisering veel nieuwe kansen biedt, zal het de fysieke ervaring nooit volledig vervangen. **In een ›hybride toekomst zullen digitale en fysieke vormen van cultuurbeleving elkaar juist aanvullen.**

De digitale cultuur heeft het onderscheid tussen gebruikers en makers vervaagd.

Het is nu veel makkelijker om kunstwerken, tentoonstellingen en andere creaties te delen op platformen zoals TikTok, YouTube en Instagram. Dit stimuleert mensen om zelf cultuur te maken.

Elke cultuurorganisatie en elk lokaal bestuur volgt bovendien een eigen digitale koers. De digitale maturiteit verschilt sterk en omvat verschillende aspecten, waaronder digitale vaardigheden in informatiebeheer, beleidsontwikkeling, procesmanagement, samenwerking en dienstverlening. **Het is niet nodig om elk proces digitaal te laten verlopen. Het belangrijkste is om ›doordacht en**

kritisch om te gaan met digitale evoluties, en op de digitale kar te springen als het echt nuttig is.

Om de cultuursector extra te ondersteunen, is er fors geïnvesteerd in digitale vernieuwing. Een cruciaal onderdeel van dit herstelplan is het **›programma Digitale Transformatie**, geïnitieerd door het Departement Cultuur Jeugd en Media (CJM). Dit programma moet het culturele aanbod bij het juiste publiek brengen en waardevolle inzichten delen met organisatoren van evenementen. Het uiteindelijke doel is om de cultuurparticipatie in Vlaanderen te verhogen, en één geïntegreerd platform te creëren, waarop verschillende belanghebbenden binnen de sector datasets kunnen delen en hergebruiken.

Het gebruik van media en nieuwe technologieën heeft ons leven makkelijker en veelzijdiger gemaakt, maar hiervoor moet je wel over de nodige competenties beschikken. De vaardigheden en kennis die we nu hebben, zijn ook snel verouderd. Helaas kan een grote groep mensen deze snelle ontwikkelingen niet volgen, waardoor ze dreigen af te haken. **Zonder kennis van media en technologie bestaat het risico om in een ›digitale kloof terecht te komen, waardoor je niet volledig kan deelnemen aan de samenleving.** Een groot deel van de dienstverlening verschuift namelijk naar het digitale domein, soms zelfs volledig. Bovendien kunnen sociale mediaplatformen, die worden aangestuurd door algoritmen, desinformatie snel en wijd verspreiden.

De digitale stroomversnelling

Goed om weten

Uit het [onderzoek 'Cultuur na corona'](#) van Cultuurloket blijkt dat **meer dan 60% van de Vlaamse cultuurinstellingen tijdens de pandemie is overgeschakeld op digitale alternatieven**, zoals livestreams, virtuele tentoonstellingen en online workshops. Dit heeft geleid tot een groeiend digitaal publieksbereik. Naar verwachting zal het digitale aanbod in de komende jaren verder toenemen, aangezien instellingen blijven investeren in hybride vormen, zowel fysiek als digitaal. Ook bibliotheken beschikken al een tijd over een digitaal aanbod. Denk bijvoorbeeld aan het uitlenen van [e-boeken](#).

In het ['Ontwerpprogramma digitale transformatie van de cultuursector 2025-2029'](#) van het Departement CJM staat dat de Vlaamse overheid een **investeringsbudget van 15 miljoen euro per jaar vrijmaakt voor de digitalisering van de cultuursector**. Dit geld zal worden gebruikt om cultuurorganisaties te helpen bij het opzetten van digitale archieven, het verbeteren van digitale marketingstrategieën en het ontwikkelen van innovatieve digitale platformen.

Vlamingen maken regelmatig gebruik van online-platformen voor het consumeren van cultuur, zoals streamingdiensten voor muziek en film, virtuele musea en online concerten. Wellicht stijgt dit percentage nog, aangezien meer mensen toegang krijgen tot digitale cultuur en meer content beschikbaar wordt.

Volgens een [onderzoek](#) van Universiteit Antwerpen is **de online ticketverkoop voor culturele evenementen met 30% gestegen sinds 2020**. Het gebruik van digitale betaalplatformen en e-commerce binnen de cultuursector zal wellicht nog verder worden uitgebreid, wat zorgt voor meer toegankelijkheid en gebruiksgemak voor consumenten.

Een [rapport](#) van de Vlaamse Kunstcollectie toont aan dat **meer dan 70% van de musea en archieven in Vlaanderen actief bezig is met het digitaliseren van hun collecties**. Tegen 2026 wordt verwacht dat 90% van deze instellingen hun collecties deels of volledig digitaal toegankelijk zal maken, wat de toegankelijkheid van culturele content voor een breder publiek verhoogt.

Waarom houd je best rekening met de digitale stroomversnelling?

Culturele inhoud kan toegankelijker worden door digitalisering: een wereldwijd en divers publiek, inclusief jongeren en mensen met beperkingen voor wie fysieke verplaatsingen moeilijker zijn, kan nu gebruikmaken van een cultureel aanbod dat vroeger moeilijker bereikbaar was. Voorwaarde is wel dat er rekening wordt gehouden met digitale toegankelijkheid:

👉 **Digitale toegankelijkheid is goed voor iedereen:** jong en oud, ervaren en onervaren internetgebruikers, of die nu klaarwakker zijn of moe, in een drukke trein zitten of rustig thuis, op een smartphone of aan een laptop. Met digitale toegankelijkheid zorgt u ervoor dat iedereen gelijkwaardig en onafhankelijk kan deelnemen aan de samenleving, op vlak van werkgelegenheid, onderwijs, politiek, cultuur, sport enzovoort. U bereikt meer mensen en haalt betere resultaten met uw diensten en informatie.

—
[Vlaams expertisecentrum toegankelijkheid](#)

Digitalisering biedt nieuwe, interactieve culturele ervaringen die aantrekkelijk kunnen zijn voor een breed en voornamelijk jong publiek. Hier liggen nog veel kansen voor de cultuursector om te innoveren en nieuwe publieken te bereiken.

🔗 In de digitale transformatie van de cultuursector staan jongeren centraal. Cultuurprofessionals moeten niet alleen de taal van deze generatie spreken, maar ook digitale middelen op een effectieve manier inzetten. Door doelgericht, interactief en creatief te zijn, kunnen we jongeren bereiken en inspireren om cultuur te ontdekken.

—
 ▶ [DEN, kennisinstituut cultuur & digitale transformatie \(NL\)](#)

Als cultuurhuizen, bibliotheken of cultuurdiensten hun publiek beter willen leren kennen, is **data-analyse** de manier van werken. Deze methode **geeft inzicht in de wensen en interesses van het publiek**, waardoor de ervaringen van het publiek kunnen worden verbeterd.

🔗 We vinden onze informatie op websites en kopen kaartjes via ticketssystemen in plaats van aan de kassa. Vrienden vertellen we over voorstellingen, concerten en tentoonstellingen op feestjes, maar ook via appjes en chats. Kortom, we creëren ontzettend veel data door onze online aanwezigheid en jouw publiek doet dit ook. Door (een deel van) deze data te verzamelen, leer je jouw publiek kennen.

—
 ▶ [DEN, kennisinstituut cultuur & digitale transformatie \(NL\)](#)

Digitale tools kunnen de werklust en kosten verlagen, bijvoorbeeld door online ticketverkoop en digitale marketing. Dit vereist een ruimere digitale transformatie van cultuurorganisaties én lokale besturen, waarbij de focus ligt op het continu verbeteren van interne processen. Samenwerken binnen bijvoorbeeld een regio kan deze transformatie versterken.

🔗 Digitalisering laat ons toe processen te herdenken, maar ook om ze efficiënter uit te voeren. Waarom niet gedistribueerd samenwerken? We leggen de taken daar waar ze het best of het goedkoopst uitgevoerd kunnen worden. Tegelijk beseffen we al te goed dat digitalisering ook weer andere kosten met zich meebrengt. Samenwerking kan ook hier zorgen voor vooruitgang zonder dat één speler alle investeringen daarvoor zelf moet dragen.

—
 Cultuurloket, De Zaak Cultuur

Hoe pak je de uitdagingen van de digitale stroomversnelling aan?

Maak technologie toegankelijk

Heeft je doelpubliek in de regio voldoende toegang tot technologie om van een digitaal aanbod te genieten?

Breng digitale faciliteiten in kaart

Welke faciliteiten zijn er in je regio om technologie toegankelijker te maken, zoals digipunten, uitleendienst, groepsaankopen ...?

Zorg voor voldoende bijscholing

Bezitten medewerkers uit de cultuurdiensten de nodige digitale expertise om nieuwe technologieën effectief te gebruiken?

Investeer in privacy en veiligheid

Zijn er voldoende investeringen in cybersecurity en de bescherming van persoonsgegevens? Is er voldoende kennis over de regelgeving hieromtrent (GDPR, auteursrechten)?

Bewaak de balans

Hoe waarborg je een gezond evenwicht tussen een digitaal en fysiek aanbod in de regio?

De digitale kloof

Goed om weten

Hoe diep de digitale kloof in Vlaanderen wordt of blijft, hangt af van de inspanningen om digitale inclusie te bevorderen en de technologische toegankelijkheid te verbeteren. Hoewel de Vlaamse overheid investeert in infrastructuur, onderwijs, en digitale vaardigheden, blijven er uitdagingen bestaan door sociaal-economische ongelijkheid en verschillen tussen regio's en leeftijdsgroepen:

- **In 2023 had ongeveer 95% van de Vlaamse huishoudens toegang tot het internet**, een stijging ten opzichte van 92% in 2019. Dit toont aan dat de digitale kloof op het vlak van basis **internet-toegang** kleiner wordt, maar er blijven verschillen tussen verschillende bevolkingsgroepen.
- **Ongeveer 40% van de Vlamingen heeft onvoldoende digitale vaardigheden** om volwaardig deel te nemen aan de digitale samenleving. Dit percentage ligt hoger bij ouderen, mensen met een lager opleidingsniveau en kwetsbare groepen.
- De digitale vaardigheden nemen af met de leeftijd, terwijl ze toenemen met de scholingsgraad en het inkomen. Het verschil tussen de geslachten is kleiner, en er zijn geen verschillen op basis van geboorteland.
- **In landelijke gebieden is de toegang tot snel internet nog steeds een probleem.** Hier hebben ongeveer 85% van de huishoudens toegang tot snel breedbandinternet, in stedelijke gebieden is dat 95%.

Waarom houd je best rekening met de digitale kloof?

Door de toenemende vergrijzing van de bevolking moet er meer aandacht komen voor het verbeteren van digitale vaardigheden bij ouderen. Momenteel heeft slechts 45% van de 55-plussers voldoende digitale vaardigheden.

Willen we digitale vaardigheden verhogen bij ouderen, dan moet het digitale aanbod bestaan uit zaken waar ze in het dagelijkse leven iets aan hebben. We merken bijvoorbeeld dat naar beeldbellen en sociale media meer vraag is bij mensen die in een woonzorgcentrum verblijven, en verder verwijderd zijn van vrienden en familie, dan bij zij die thuis wonen.

—
Nathalie Drooghmans
 onderzoeker bij Inclusive Society (UCLL)

Mensen met lagere inkomens en kwetsbare groepen lopen risico op digitale uitsluiting, wat hun kansen op werk en onderwijs verkleint. Daarnaast verminderen hun kansen op cultuurparticipatie, aangezien het cultuuraanbod vaak alleen online te boeken en te verkennen is.

Al in 2020 bleek dat niet alle burgers digitaal even geletterd zijn. Hoe sterker onze samenleving digitaliseert, hoe meer mensen uit de boot dreigen te vallen. Dat geldt zeker voor personen met een laag inkomen of een laag opleidingsniveau, perso-

nen ouder dan 55 jaar en werkzoekenden. Al mogen we niet veralgemenen. We stellen vast dat het stereotiepe beeld van jongeren van 16 tot 24 jaar als 'digital natives' niet geldt voor jongeren met een laag opleidingsniveau: 22% van hen logt enkel in op het internet via hun smartphone en 45% heeft zwakke digitale vaardigheden (tegenover respectievelijk 2% en 22% voor jongeren met een diploma hoger onderwijs).

—
Barometer Digitale Inclusie

Betaalbare en kwaliteitsvolle toegang tot hardware, software en internet is een basisvoorwaarde voor digitale inclusie. Zonder internet is toegang tot educatieve bronnen, online diensten en zelfs basiscommunicatie onmogelijk. Ook kwalitatieve en up-to-date software is essentieel om goed te kunnen werken en leren.

• Eén op vijf huishoudens met een laag inkomen heeft bijvoorbeeld geen internetaansluiting. Hierdoor zijn jongeren niet altijd mee met de toenemende digitalisering. Op school wordt sinds corona verwacht dat leerlingen meer online les volgen en hun huiswerk maken op digitale platformen. Wie enkel een smartphone heeft of een laptop met broers en zussen moet delen, is hierin erg beperkt.

—
► [Netwerk tegen Armoede](#)

Via de aanpak ► **'Inclusion by design'**, een relatief nieuwe benadering, kun je stappen zetten om digitale producten zo inclusief mogelijk te maken. Dit is, naast toegang, vaardigheden en een ondersteuningsnetwerk, één van de voorwaarden voor digitale inclusie.

• Het basisidee van inclusion by design is simpel: zorg dat je product of dienst zo toegankelijk en gebruiksvriendelijk mogelijk is, door de verschillende noden van je gebruikers in het achterhoofd te houden. Dat betekent dat je verder denkt dan de gemiddelde gebruiker alleen (universal design) en kijkt naar een diverse doelgroep (inclusive design). Inclusion by design maakt duidelijk dat ook bedrijven, organisaties en de overheid een belangrijke rol hebben in de weg naar digitale inclusie.

—
► [Mediawijs](#)

Bibliotheken spelen een cruciale rol in het dichten van de digitale kloof. Bibliotheken hebben hun traditionele rol uitgebreid naar het bieden van internettoegang, het organiseren van cursussen om digitale vaardigheden te versterken en het beschikbaar stellen van diverse online bronnen zoals databanken en e-tijdschriften. Zo maken ze bezoekers mediawijzer. Daarnaast zijn bibliotheken vaak een veilige en toegankelijke plek voor mensen die anders geen toegang zouden hebben tot deze middelen.

• Onder de noemer 'Het wegwerken van de digitale kloof' zaaide de bibliotheek vele jaren geleden de eerste zaadjes van wat nu e-inclusie heet. De bib is nog altijd een belangrijke schakel, omdat er een open computerruimte is waar iedereen terecht kan en medewerkers de bezoekers kunnen begeleiden. Van meet af aan was er een zeer nauwe samenwerking met het OCMW om bijzondere doelgroepen te bereiken. Daarnaast is Kalmthout een van de zeventien gemeenten waar Digidak actief is, al sinds 2008.

—
► [Jan Collet](#)
beleidsadviseur vrije tijd in Kalmthout,
voormalig bibliothecaris in Kalmthout

Hoe pak je de uitdagingen van de digitale kloof aan?

Analyseer de demografie

Wat is de samenstelling van de bevolking in jouw regio en welke risicogroepen inzake digitale inclusie zijn aanwezig?

Zoek naar goede praktijkvoorbeelden

Wat zijn *good practices* van bibliotheken in de regio op het gebied van e-inclusie?

Onderzoek welke investeringen nodig zijn

Welke aanpassingen zijn nodig in het digitale aanbod van je regio om de digitale kloof zo klein mogelijk te maken? Welke investeringen in technologie en software zijn hiervoor vereist?

Verken mogelijke samenwerkingen

Welke gezamenlijke strategieën zijn noodzakelijk op regionaal niveau? Bij [deze organisaties](#) kun je terecht om samen te werken rond digitale inclusie.

Digitale vormen van samenwerking

Goed om weten

De digitale revolutie heeft de samenwerkingen binnen de cultuursector ingrijpend veranderd. Ze vergroot het bereik en de toegankelijkheid van culturele initiatieven, waardoor **internationale samenwerkingen gemakkelijker** worden en culturele inhoud wereldwijd beschikbaar komt. ▶ **Digitale technologieën openen nieuwe creatieve mogelijkheden**, zoals virtuele tentoonstellingen en interactieve kunst. Bovendien **werken** ze ook **kostenbesparend** door een efficiëntere communicatie en coördinatie. Digitale platformen bieden meer mogelijkheden om snel en efficiënt contact te onderhouden met partners en gelijkgestemden. Daarnaast slagen regiobibliotheken erin om online verschillende lokale collecties te bundelen en toegankelijk te maken.

Tegelijkertijd brengt digitalisering uitdagingen met zich mee, zoals **digitale ongelijkheid** tussen organisaties en **zorgen over de bescherming van intellectuele eigendom**. **Nieuwe hybride samenwerkingsvormen ontstaan**, met een online en offline cultureel aanbod. Zij maken het mogelijk om een breder publiek te bereiken. Digitale platformen faciliteren bovendien culturele netwerken en samenwerkingen, wat de betrokkenheid van het publiek vergroot en zowel lokale als globale culturele gemeenschappen kan versterken.

Waarom houd je best rekening met digitale vormen van samenwerking?

De digitalisering heeft een sterke impact op de dienstverlening in de samenleving, zeker ook op bibliotheken. **Bibliotheken evolueren naar een minder tastbare, digitale collectie die makkelijk toegankelijk is**. Het concept van de ▶ **regiobib** wordt verder uitgerold. Wie zich inschrijft, is meteen lid van alle bibliotheken. Dit vereist geen bijkomende administratie wanneer een lener een van de andere bibliotheken binnenstapt. Een regiobib werkt immers met één lenerskaart en één digitaal ledenbestand. Als IGS cultuur is het interessant om bij de regiobibvorming betrokken te zijn.

Digitale tools verbeteren en vergemakkelijken de onderlinge en publieke communicatie en besparen kosten. Zo zet Cultuurconnect in opdracht van de Vlaamse overheid het 'digitaal podium' op; een digitale basisinfrastructuur op maat van de Vlaamse cultuurhuizen. Er wordt naar de regio of richting IGS'en cultuur gekeken om deze systemen verder uit te rollen.

9 Met het gedeeld ticketingsysteem willen we cultuurhuizen laten innoveren, hen ontzorgen, een CRM uitbouwen en hen makkelijk laten samenwerken met andere organisaties in de regio. Het gedeeld ticketingsysteem kwam tot stand in samenwerking met 3 pilootgroepen in stad Gent, regio Zuidwest en regio ZENDER.

—
▶ [Cultuurconnect](#)

Elke cultuurorganisatie en elk lokaal bestuur volgt een eigen digitale weg. De ene organisatie probeert de nieuwste digitale snufjes uit, terwijl de andere nog in de digitale kinderschoenen staat. **Het is niet nodig om elk proces digitaal te laten verlopen. Het belangrijkste is om doordacht en kritisch om te gaan met digitale evoluties**, en op de digitale kar te springen als het echt nuttig is.

▶ **Digitale maturiteit** gaat over digitale skills op het vlak van informatiebeheer, beleid, procesmanagement, samenwerking en dienstverlening. Er moet aandacht zijn voor digitale ongelijkheid tussen verschillende cultuurorganisaties en de impact op de onderlinge samenwerking (bv. tussen grote en kleinere spelers). Meemoo ontwikkelde in opdracht van de Vlaamse Overheid een ▶ [evaluatietool](#) om de digitale maturiteit van je organisatie te meten:

9 Deze tool is in eerste instantie bedoeld voor alle organisaties uit het brede culturele veld in Vlaanderen en Brussel: van klein tot groot, met of zonder subsidies, met een regionale, landelijke of internationale werking. Organisaties en individuen buiten deze primaire doelgroep (bv. individuele kunstenaars en middenveldorganisaties die hun eigen erfgoed beheren) kunnen deze tool ook gebruiken.

—
▶ [Meemoo](#)

Welke uitdagingen bieden digitale vormen van samenwerking?

Doe de ▶ [digitale maturiteitstest](#)

Hoe 'digitaal matuur' is jouw organisatie? Identificeer de huidige stand van zaken en de noden op het vlak van digitale vaardigheden en technologie.

Bekijk jouw bijdrage aan de regiobib

Hoe kun je als IGS cultuur de visie en concrete aanpak voor de regiobib ondersteunen en versterken?

Ondersteun de digitale basisinfrastructuur

Hoe kun je als IGS cultuur de ▶ [digitale basisinfrastructuur](#) voor cultuurhuizen ondersteunen?

Bekijk de platformen en skills

Welke toegang hebben de organisaties in jouw regio tot digitale platformen en over welke digitale skills beschikken ze?

Versterk digitale competenties

Hoe kun je bovenlokaal inzetten op het versterken van de 'digitale competenties' van cultuurambtenaren en organisaties over de gemeentegrenzen heen?

Verlies kleinere cultuurspelers niet uit het oog

Wat zijn de uitdagingen voor kleinere cultuurspelers op het vlak van investeringen? Wat moeten ze aanpassen om de technologische veranderingen bij te houden?

Bekijk de kosten en mogelijke besparingen

Hoe kun je kostenbesparend en efficiënt digitaal samenwerken binnen de regio?

CLUSTER 4

ONTMOETEN IN DE REGIO

TREND 1

Voldoende kwaliteitsvolle ruimte
voor cultuur

TREND 2

Cultuur als motor voor
een leefbare regio

De vraag naar ontmoeting is sinds corona actueler dan ooit: mensen willen opnieuw connectie met anderen. De coronapandemie heeft de sociale impact van cultuurparticipatie immers zeer duidelijk onder de aandacht gebracht. Onderzoek naar [cultuurparticipatie in coronatijden](#) toont aan dat ruim de helft van de cultuurliefhebbers het sociale aspect van cultuur – zoals het ontmoeten van vrienden en familie, en het samenzijn met anderen – belangrijk vindt en dit tijdens de pandemie heeft gemist.

Door het feit dat we meer thuiswerken, is er een grotere **nood** ontstaan **aan verbinding in de eigen omgeving**. Architecten spelen hierop in door binnen- en buitenruimtes in te richten als ontmoetingsplaatsen. De buurt, de gemeente, de regio en voorzieningen zoals bijvoorbeeld bibliotheken en cultuurhuizen zijn belangrijke locaties die je een thuisgevoel kunnen bezorgen. De opgave voor de 21e eeuw is plekken te creëren die betekenisvol zijn.

Een recent [publieksonderzoek van Universiteit Antwerpen](#) en studiebureau LMR heeft voor het eerst de impact van een cultuurbezoek op het welzijn van de bezoeker aan cultuurhuizen in Vlaanderen en Brussel in kaart gebracht. 26.000 respondenten zijn in 2022 bevraagd over

hun gedrag, tevredenheid en drijfveren. De resultaten tonen een **positieve impact van cultuurhuizen op het welzijn van hun gebruikers en bezoekers**. Cultuurhuizen zijn niet alleen een **veilige haven**; ze **stimuleren** ook **kritisch denken en dragen bij aan het verruimen van de blik van de gebruiker**.

De mogelijkheden die cultuur biedt om elkaar te ontmoeten, zijn bepalend voor de levenskwaliteit in alle regio's, zowel in de stad als op het platteland. Bieden deze regio's evenveel kansen voor culturele ontmoetingen? Vaak wordt het platteland gezien als het tegenovergestelde van de onpersoonlijke stad. Of lijkt de stad een bruisend cultureel aanbod te hebben, terwijl er op het platteland niet veel te beleven valt. Maar eigenlijk raken de stad en het platteland steeds meer met elkaar verweven. De stad is enerzijds een hotspot voor werk, diensten, onderwijs, recreatie en cultuurbeleving, maar anderzijds hebben stedelingen het platteland nodig voor groene ruimtes, rustgevende recreatie, voedselproductie, waterbeheer, energie en biodiversiteit. In de realiteit is er een sterke **›vervlechting van dynamieken** tussen plattelandsgebieden en stedelijke omgevingen. Het is daarom belangrijk om de **verbinding** tussen stad en platteland te **blijven stimuleren en versterken**, zodat beide gebieden optimaal kunnen profiteren van elkaars kennis en mogelijkheden.

Voldoende kwaliteitsvolle ruimte voor cultuur

Goed om weten

De druk op ruimte in Vlaanderen is groot, en beschikbare ruimte is schaars. **In het dichtbevolkte Vlaanderen wordt ruimte steeds schaarser.** Al 1/3e van de oppervlakte in Vlaanderen is in beslag genomen, en elke dag komen daar 6 hectare bij. Bovendien is 16% van het totale oppervlak verhard.

Deze schaarste **leidt tot concurrentie tussen verschillende ruimtebehoeften**, zoals ruimte voor wonen, werken, mobiliteit, toerisme, cultuur en vrije tijd. Tegelijkertijd is (publieke) ruimte nog een van de weinige dingen die mensen in onze superdiverse samenleving met elkaar delen. Op lokale schaal heeft ruimte dan ook steeds meer de potentie om mensen met elkaar te verbinden (zie [onderzoek](#) van Stijn Oosterlynck, Universiteit Antwerpen)

De **toenemende druk op beschikbare ruimte** daagt ook de cultuursector uit om efficiënt, multifunctioneel en flexibel gebruik te maken van andere (semi-)publieke ruimtes en infrastructuur. **Gedeeld gebruik** focust op een divers gebruik van beschikbare ruimte doorheen de tijd. Dit kan bijvoorbeeld betekenen dat een gebouw per dagdeel verschillende functies krijgt, dat een deel van een pand wordt gedeeld met andere gebruikers, of dat een leegstaande ruimte, in afwachting van een definitieve (her)bestemming, tijdelijk in gebruik wordt genomen. Daarnaast kunnen ook 'pop-up'-functies

in de publieke ruimte worden georganiseerd of kan het gebruik van (semi-)private buitenruimtes mogelijk worden gemaakt, zoals de infrastructuur van scholen buiten de schooluren.

Waarom houd je best rekening met 'ruimte voor cultuur'?

Het 'recht op cultuur' is een grondrecht voor iedereen. Er moet een basisaanbod én voldoende ruimte zijn voor culturele voorzieningen. Zeker in regio's waar dit aanbod niet vanzelf tot stand komt, is het belangrijk dat steden, gemeenten en intergemeentelijke samenwerkingsverbanden zelf initiatieven nemen om dit te realiseren.

Samen met Joris Janssens (IDEA) exploreerde OP/TIL de **pistes voor bovenlokale samenwerking op het vlak van culturele infrastructuur.** Er is namelijk nog veel werk aan de winkel om de kwaliteit van de culturele infrastructuur in gemeenten en regio's te verbeteren, en dit zowel voor de gemeentelijke infrastructuur als die van culturele organisaties en verenigingen. Heel wat culturele organisaties hebben te **weinig middelen voor renovaties,**

grootschalige ingrepen, of zelfs **basisonderhoud en beheer**. Er zijn investeringen nodig in basisonderhoud of wettelijke kaders op het vlak van energiezuinigheid, toegankelijkheid en veiligheid.

Bloeiende culturele plekken dragen bij aan de aantrekkelijkheid van gemeenten, steden en regio's om er te wonen, werken en ondernemen. Voorzieningen zoals kinderopvang, onderwijs, sport en recreatie, cultuur, sociale diensten en gezondheid, worden echter als zogenaamde 'zwakke functies' gezien. **De ontwikkeling** van deze voorzieningen gebeurt niet spontaan en **vereist ondersteuning van de overheid**. Deze steun kan bestaan uit het reserveren van ruimte en het stimuleren van de nodige investeringen. In haar [Memorandum \(2024\)](#) pleit VVSG voor steun van de Vlaamse overheid aan lokale besturen bij het uitwerken van een kwaliteitsvol masterplan voor vrijetijdsinfrastructuur. Ook het Departement Cultuur, Jeugd en Media pleit in hun regeerbijdrage voor de ontwikkeling van een **masterplan voor jeugd- en cultuurinfrastructuur**, met specifieke toewijzing van middelen uit het gemeentefonds voor de concrete uitvoering ervan.

Voor VVSG kan een masterplan infrastructuur ook op het niveau van de [referentieregio](#) plaatsvinden.

¶ Het plan moet rekening houden met dreigende tekorten, de veroudering van de bestaande infrastructuur en nieuwere uitdagingen zoals luchtkwaliteit of de energieprestatie van gebouwen op het niveau van de referentieregioen. Heb ook oog voor het bewaren van erfgoedcollecties en de erfgoedstatus van sommige locaties.

Door in te zetten op **gedeeld ruimtegebruik voor cultuur (en vrije tijd) in de regio** kan je verschillende doelstellingen realiseren:

- economische efficiëntie,
- optimalisering van ruimtegebruik,
- ecologische duurzaamheid,
- inhoudelijke meerwaarde door het stimuleren van ontmoeting en kruisbestuiving,
- ontmoetingsplekken creëren,
- een aanbod ontwikkelen waar dat niet of onvoldoende aanwezig is,
- cocreatie en experiment rond een betekenisvolle herbestemming.

Maar het is nog lang geen evidentie dat verschillende organisaties bereid zijn om culturele of vrijetijdsinfrastructuur te delen. Want wie staat dan in voor het gedeelde beheer, en hoe kan dit het beste georganiseerd worden? Lokale besturen beschikken vaak over meer capaciteit en expertise op het vlak van culturele infrastructuur. Ze zijn vaak eigenaar van culturele infrastructuur, hebben invloed op de ruimtelijke ordening en regelgeving, en kunnen zelf culturele voorzieningen aanbieden. Tegelijkertijd is de draagkracht van lokale besturen beperkt en zijn de noden divers.

¶ Samenwerking tussen gemeenten lijkt dan een logische en interessante oplossing. Maar op dat vlak zijn er drempels. Gemeenten investeren liever niet in culturele infrastructuur die niet tot het eigen patrimonium behoort en/of niet op het eigen grondgebied gesitueerd is. Het ligt moeilijk om infrastructuur ter beschikking te stellen van gebruikers (verenigingen, burgers) uit omliggende gemeenten.

—
Joris Janssen
senior expert IDEA

Hoe pak je de uitdagingen rond 'ruimte voor cultuur' aan?

Identificeer noden

Hoe kunnen we specifieke regionale uitdagingen, noden en behoeften omtrent ruimte voor cultuur identificeren?

Inventariseer infrastructuur

Wat is de bestaande specifieke ruimte voor cultuur en infrastructuur die (volledig of deels) gebruikt kan worden voor culturele doeleinden?

Definieer beheerders

Wie is eigenaar en/of beheerder van die infrastructuur (publieke overheden, culturele werkingen, derden)?

Neem het gebruik onder de loep

Wat is het huidige en potentiële gebruik van die infrastructuur? Is er *dedicated* culturele infrastructuur die vandaag onderbenut is, of infrastructuur die vandaag niet wordt ingezet voor culturele doeleinden, maar waar er wel potentieel is?

Bekijk de staat en het potentieel

Wat is de staat van die infrastructuur, en welk ontwikkelingspotentieel is er?

Onderzoek de menselijke capaciteit

Kan je via intergemeentelijke samenwerkingsverbanden de nodige menselijke capaciteit creëren voor het onderhoud, beheer en andere *shared services* omtrent het onderhoud, beheer en de exploitatie van culturele infrastructuur?

Zet expertise in

Kunnen intergemeentelijke samenwerkingsverbanden expertise op maat aanbieden voor alle mogelijke vragen omtrent culturele infrastructuur, gedeeld gebruik en beheer, tijdelijke invullingen ...?

Pak drempels aan

Hoe kan een IGS cultuur de drempels rond het delen van ruimte verlagen?

Verbind vraag en aanbod

Hoe kan je als IGS cultuur matchmaker zijn tussen de vraag naar en het aanbod van ruimte?

Bekijk een mogelijk platform

Kan een platform rond ruimte delen op regionaal niveau versterkend werken voor verenigingen en (amateur)kunstenaars?

Cultuur als motor voor een leefbare regio

Goed om weten

De verstedelijking in Vlaanderen is een realiteit. Deze trend zorgt ervoor dat er meer en grotere bebouwde, verharde en drukke gebieden ontstaan. Mensen die in deze verstedelijkte gebieden wonen, hebben nood aan ruimte, rust, groen en een plaats om te ontspannen. Steden en gemeenten die dit beseffen, zetten vaker in op leefbaarheid.

Er zijn 3 soorten gebieden in Vlaanderen: plattelandsgemeenten, verstedelijkte gemeenten en 13 centrumsteden. Ongeveer 41% van de Vlamingen woont in verstedelijkt gebied (7% van het grondgebied, aangegeven in oranje op de kaart). 22% woont in randstedelijk gebied (14% van het grondgebied, aangegeven in paars op de kaart). 37% van de Vlamingen woont in landelijke gebieden (79% van het grondgebied, aangegeven in groen op de kaart).

In elk van deze contexten gaat het begrip 'leefbaarheid' over hoe aantrekkelijk een gebied of gemeenschap is om in te wonen, leven, sporten, elkaar te ontmoeten, te spelen, elkaar hulp te vragen, en meer. Met andere woorden, leefbaarheid is de mate waarin een omgeving geschikt is voor menselijk welzijn en welbevinden. **Cultuur en vrije tijd spelen altijd een rol bij het beoordelen van de leefbaarheid van een stad, gemeente en regio.**

Gemiddeld zijn 3 op de 4 inwoners van de 13 Vlaamse centrumsteden tevreden over hun stad. Dat blijkt uit de 6e editie van de [Stadsmonitor](#), een instrument dat via 300 indicatoren inzicht geeft op de ontwikkelingen in centrumsteden op het gebied van cultuur en vrije tijd, leren en onderwijs, ondernemen en werken, veiligheid, wonen, mobiliteit, zorg en opvang, sociale principes, natuur- en milieubeheer, burgerschap en overheid.

Hoe is het gesteld met de leefbaarheid in de rest van Vlaanderen? [De Tijd](#) dook 6 maanden voor de gemeenteraadsverkiezingen van 2024 in de data over wonen, werken, voorzieningen en investeringen. Voor 20 verschillende indicatoren, gebundeld in 5 thema's, hebben ze onderzocht in welke mate steden en gemeenten sinds 2012 zijn geëvolueerd.

De evolutiescores tussen de verschillende gemeentetypes liggen minder ver uit elkaar dan die tussen de verschillende regio's. Hilde Coudenys van de Provincie West-Vlaanderen, een van de hoofdonderzoekers van de grote leefbaarheidsstudie in het West-Vlaamse buitengebied uit 2021, benadrukt in het [artikel](#) van [De Tijd](#) dat **groei niet altijd beter** betekent.

De dynamiek, de sociale cohesie, de beleidsbetrokkenheid en de kwaliteit van de leefomgeving zijn voor inwoners doorslaggevend. De leefbaarheid in dorpen en kleine gemeenten staat veel minder onder druk dan het soms lijkt.

Leefbaarheid kan dus ook op het niveau van een regio bekeken worden. Mensen zijn immers op meerdere plekken actief. **De nabijheid, bereikbaarheid, de relatie met een middelgrote of grote/centrumstad met een ruim aanbod op het vlak van cultuur, onderwijs en sociale voorzieningen spelen een rol in de leefbaarheid van kleine gemeenten.**

Het gros van de Vlamingen woont op één plek, maar leeft eigenlijk in een netwerk. Werken doen we in A, winkelen in B en C en voor ontspanning gaan we vaak nog elders.

Maarten Loopmans
sociaal geograaf, KULeuven

Waarom houd je best rekening met 'cultuur als motor voor een leefbare regio'?

Zowel in steden als in gemeenten is de **nood aan ontmoeting** groter geworden, inclusief de **nabijheid en bereikbaarheid van culturele voorzieningen** in de eigen gemeente of regio. De spreiding en bereikbaarheid van die voorzieningen is echter lang niet altijd ideaal. Er kan nagedacht worden over de gewenste culturele infrastructuur in de regio, waarbij rekening wordt gehouden met:

- cultuurparticipatie en gedrag: Hoe ver zijn mensen bereid te reizen voor een bepaald type aanbod?
- nabijheid: Lokale ontmoetingsplekken moeten goed gespreid en zeer nabij zijn. Infrastructuur met een bovenlokaal bereik moet zich bevinden in de buurt van bovenlokale transportmogelijkheden.

Urbaniste Marianne Lefever gelooft sterk in het idee van de **'15-minutenstad'**: een stad waarin alle basisvoorzieningen binnen de 15 minuten bereikbaar zijn, met de fiets of te voet.

Wat ik zo mooi vind aan het idee is dat het niet enkel gaat over de klassieke voorzieningen als een supermarkt of gezondheidszorg, maar echt kijkt naar alles wat een burger nodig heeft om een rijk en vol leven te leiden. Waarbij het dan ook gaat over ontspanning, cultuur, onderwijs en toegang tot natuur als essentiële elementen waar iedereen toegang toe moet hebben.

De stad Utrecht, bijvoorbeeld, heeft de ambitie om een **'10-minutenstad'** te zijn, vertaald naar concrete normen voor de spreiding van culturele infrastructuur. Basisinfrastructuur moet op wandelafstand zijn, infrastructuur met stedelijk bereik op fietsafstand en infrastructuur met bovenstedelijk bereik in de directe nabijheid van een groot mobiliteitsknooppunt. Diezelfde logica kan, in aangepaste vorm, ook worden vertaald naar een plattelandsccontext.

Veel dorpen worden te klein om alle voorzieningen lokaal aan te bieden. Toch leidt dat niet tot een uittocht naar de stad. Dorpskernen binnen een regio kunnen elkaar versterken door voorzieningen te delen. Ook dorpen die dicht bij een stad of een

knooppunt van openbaar vervoer liggen, overleven makkelijker. In dat verband spreken we weleens over het 'verbonden dorp'.

—
Goele Vercammen
Vlaamse Landmaatschappij

Voor sommige groepen is er **nood aan (culturele) ontmoeting in de nabije omgeving**. Niet iedereen is immers even mobiel en/of heeft een groot netwerk. Veranderingen of het verdwijnen van voorzieningen kunnen ongemak en onvrede veroorzaken, vooral voor mensen met een hogere leeftijd, fysieke of financiële moeilijkheden, gebrekkige mobiliteit of een digitale kloof. Dit kan leiden tot minder culturele participatie en ontmoeting.

Cultuurinfrastructuur maakt deelname aan cultuur mogelijk, maar biedt ook veel meer. In zijn boek **'Palaces for the people'**, pleit de Amerikaanse socioloog Eric Klinenberg voor openbare plaatsen zoals speelpleinen, parken, zwembaden, publieke ruimtes en bibliotheken. Deze fysieke plekken zijn essentieel voor ontmoeting en verbinding, en maken samen deel uit van een 'sociale infrastructuur'. Sociaal-culturele voorzieningen, zoals podia en bibliotheken, **dragen bij aan sociale verbinding, leefbaarheid en talentontwikkeling**.

Sociale infrastructuren zijn nodig om het openbare leven te voeden, maar ook om enkele van de meest urgente problemen van het hedendaagse stadsleven aan te pakken en te voorkomen: het tegengaan van sociaal isolement, het onderhandelen over verschillen en het creëren van plekken voor iedereen, ongeacht leeftijd, ras, geslacht, seksualiteit of inkomen.

—
Rianne Van Mellik
Institute for Management Research / Radboud Universiteit in Nederland

Cultuurplekken kunnen uitgroeien tot een **derde plek**, naast woning en werkplek, waar je komt om te ontspannen. Een plek waar iedereen zich welkom voelt en mensen elkaar ontmoeten. Een huiskamer van de stad waar je je talenten ontwikkelt, kennis opdoet en geniet van cultuur.

De definitie van een sociale hotspot is dat je het hart bent van de sociale infrastructuur, daar heb je als gebruiker eigenaarschap over. Je neemt de

gebruiker serieus, bent laagdrempelig, toegankelijk, waardevrij, comfortabel, informeel, zichtbaar, bruikbaar, veilig, er is sfeer. Je zorgt voor mentale ervaringen, experience en keuzemogelijkheden.

—
Aat Vos
creatieve gids en architect

Cultuurplekken kunnen ook momenten van rust, stilte en beleving bieden. Het constant 'aan' staan leidt tot een groeiende behoefte aan even niets doen, aan plekken zonder wifi, aan ruimtes waar je even niet verbonden bent en kunt ontsnappen aan de continue druk van het moderne 'verbonden' leven. De **behoefte aan stille ruimtes** zal toenemen.

Cultuurinfrastructuur met vernieuwde functies vraagt om andere competenties en nieuwe profielen van cultuurmedewerkers. Zij zijn niet langer alleen culturele experts en informatiedeskundigen, maar vervullen ook een sociale rol in de gemeenschap. Vanuit hun Europees project kwam IGS Stuifzand samen met de bibliotheken uit op het concept van de community librarian. Die heeft niet alleen nood aan een expert in kennis, maar ook aan een ondernemende netwerker en makelaar die de spil kan zijn van een derde plek.

De culturele voorzieningen verschillen sterk per regio, net als wat er te zien, te horen en te beleven is, en welke mogelijkheden voor cultuurparticipatie er zijn.

Door inzicht te hebben in de regionale culturele dynamieken, kun je ook de periferie of meer landelijke gebieden aantrekkelijk maken voor kunstenaars en kunstorganisaties.

¶ In de stad lopen de kunstorganisaties elkaar soms voor de voeten: je weet bij wijze van spreken als deelnemer niet bij welk project je eerst moet aansluiten. In de periferie kan je echt het verschil maken, een eerste zaadje planten, juist omdat er niets is – het is dus ondankbaar werken maar ook dankbaar werken, omdat je een grotere impact kan hebben.

—
Chris Rotsaert
Manoeuvre / co-creatieve plek in Gent

Hoe pak je de uitdaging 'cultuur als motor voor een leefbare regio' aan?

Breng de culturele infrastructuur in kaart

Hoe zit het met de spreiding van de culturele infrastructuur in de regio?

- Waar zijn de experimenteerplekken?
- Waar zijn de plekken waar jongeren terecht kunnen?
- Welk aanbod is er aan repetitieruimtes voor muziek?
- Waar zijn derde plekken voor ontmoeting en ontplooiing?
- ...

Bepaal de rol van het IGS cultuur

Hoe kan het denken over culturele infrastructuur als sociale infrastructuur/ derde plek verder gevoed worden vanuit de IGS'en cultuur?

Bekijk het aanbod van cultuurspelers

Hoe aantrekkelijk is onze regio voor diverse cultuurspelers? Hoe is hun aanbod verspreid over de regio?

Verhoog de aantrekkelijkheid van de regio

Hoe zet je cultuur in om de aantrekkelijkheid van de regio te verhogen?

CLUSTER 5

ECOLOGISCHE DUURZAAM- HEID

TREND 1

Impact van klimaatcrisis op cultuur

TREND 2

Cultuur verduurzaamt

TREND 3

Cultuur als motor voor ecologisch bewustzijn

Binnen kunst en cultuur gaat het steeds vaker over de maatschappelijke rol die de sector kan opnemen. Duurzaamheid is hierbij een **thema dat hoog op de agenda staat**. Veel cultuurorganisaties, verenigingen, IGS'en cultuur en lokale besturen zetten intussen al stappen richting duurzaamheid, maar er zijn nog een heleboel **knelpunten** die verduurzaming in de weg staan. Want **verduurzaming vraagt om een andere manier van werken, om een systeemverandering die je als organisatie niet alleen kan aanpakken**.

Duurzaamheid omvat ook meer dan alleen ecologische aspecten. ▶ De 3 P's van duurzaamheid bieden hiervoor een kader. Deze 3 P's staan voor *People* (mensen), *Planet* (planeet/milieu) en *Profit* (opbrengst/winst, markt), en **zouden op een harmonieuze wijze met elkaar moeten worden gecombineerd**. Waar doelen en acties rond ecologische duurzaamheid voornamelijk refereren aan de planeet, kan je ze bijvoorbeeld

niet los zien van de andere P's: de impact op mensen en de economische aspecten. Het is belangrijk om deze drie elementen met elkaar in balans te brengen.

Die ruimere samenhang binnen duurzaamheid komt ook naar voren bij de **Sustainable Development Goals (SDG's)** waar lokale besturen op inzetten. Deze 17 onderling verbonden mondiale doelstellingen zijn in 2015 vastgesteld en moeten wereldwijd worden gehaald tegen 2030. De SDG's zijn onderverdeeld in vijf grote thema's: mensen, planeet, welvaart, vrede en partnerschap. In deze cluster 5 bespreken we vooral de ecologische uitdagingen, maar duurzaamheid gaat ook over participatie, diversiteit en inclusie. Over deze thema's lees je meer in ▶ cluster 1.

Impact van klimaatcrisis op cultuur

Goed om weten

Het klimaat verandert sneller dan eerdere modellen hebben voorspeld. **Door de klimaatverandering verschuiven de gemiddelden van de weersomstandigheden en nemen weersextremen toe.** Dit is een rechtstreeks gevolg van de stijgende concentraties aan broeikasgassen in onze atmosfeer, veroorzaakt door menselijke activiteiten zoals het gebruik van fossiele energie en ontbossing. De klimaatopwarming is een van de grootste mondiale risico's voor mens en maatschappij. Ze zal in Vlaanderen zorgen voor meer hittegolven, meer en hevigere onweders, drogere zomers, nattere winters en een stijgende zeespiegel.

Het › [Klimaatportaal Vlaanderen](#) brengt de belangrijkste effecten van klimaatverandering in beeld.

Wat kunnen we de komende decennia in Vlaanderen verwachten, en wat zijn de mogelijke gevolgen voor mens, natuur, landbouw, gebouwen & infrastructuur ... op het vlak van hitte, droogte, grondwater, overstromingen, wateroverlast en zeespiegelstijging?

Uit de › [synthesekaarten](#) van de klimaatverandering in Vlaanderen blijkt:

- De hitteproblematiek treedt eerst op in het oosten van Vlaanderen, maar deint snel uit naar het westen. De maximale impact op de kwetsbare bevolking wordt al tegen 2050 bereikt.

- Droogte manifesteert zich gaandeweg niet enkel nabij kernsteden en hoger gelegen zandgronden, maar bedreigt ook aanliggende gebieden tegen 2050 en kan dan ook de bovenlopen van heel wat waterlopen treffen. De impact op het watersysteem, de ecosystemen en landbouw zal ook na 2050 blijven toenemen.
- De toenemende dreiging die uitgaat van een teveel aan water speelt in de toekomst het sterkst bij wateroverlast (tijdens kortstondige maar hevige regenval), maar ook een toename van overstromingen vanuit waterlopen en zelfs bij superstormen op zee is zeker te verwachten wanneer de klimaatverandering zich verder doorzet.

› **Het Vlaams energie- en klimaatbeleid werkt binnen het kader van de Europese Unie.** Via de Europese Green Deal wil de EU heel wat maatregelen nemen om een antwoord te bieden op allerlei klimaat- en milieuproblemen. Een belangrijk onderdeel van de Europese Green Deal is om van Europa het eerste klimaatneutrale continent te maken.

Vlaanderen en de lokale besturen slaan sinds 2021 de handen in elkaar om samen de nodige transitie in het energie- en klimaatbeleid waar te maken. Dat doen ze aan de hand van het › [Lokaal Energie- en Klimaatpact](#).

Waarom houd je best rekening met de klimaatcrisis binnen cultuur?

Het veranderende klimaat zorgt voor **stijgende kosten**. Hogere energieprijzen, stijgende materiaal- en transportkosten, stijgende huurprijzen, toenemende personeels- en reiskosten hebben een effect op de economie, en dus ook op de cultuursector. Veel cultuurmakers, culturele organisaties en verenigingen, creatieve ondernemers en kunstenaars krijgen te maken met de gevolgen van deze stijgende kosten.

Culturele organisaties en organisatoren van evenementiële buitenactiviteiten zoals bijvoorbeeld festivals moeten rekening houden met een klimaat waarin **extreme weersomstandigheden** – zoals stormen, hevige neerslag, hitte of droogte – vaker voorkomen.

Klimaatverandering heeft **gevolgen voor erfgoed**, omdat extreme weersomstandigheden gebouwen, archeologische vondsten en documenten kunnen beschadigen. Ook kan het veranderen **hoe een regio eruitziet** en **hoe mensen de regio ervaren**.

De klimaatverandering heeft grote implicaties voor stedenbouw, architectuur, economie, landgebruik, levensstijl enzovoort. De verwachte verhoging van de zeespiegel bijvoorbeeld zal een grote impact hebben op de Vlaamse kustgemeenten. Als in Oostende de zeespiegel met één centimeter stijgt, gaat een meter strand verloren. We kunnen dus niet langer kiezen tussen klimaatmitigatie – maatregelen om de opwarming te beperken – en klimaatadaptatie, we moeten beide doen.

Professor François Gemenne | hoofdauteur van het IPCC (Intergovernmental Panel on Climate Change) (2012)

Een meer indirect gevolg van klimaatverandering en de klimaatcrisis voor de cultuursector is dat **publiek, partners en subsidieverleners hogere verwachtingen op het gebied van duurzaamheid** zullen hebben.

Hoe pak je de uitdagingen rond de klimaatcrisis aan?

Check de impact

Welke impact hebben klimaatveranderingen op je regio? Met de ►IMPACT-tool kun je de gevolgen voor je buurt en gemeenten checken en op regionaal niveau bekijken.

Vertaal de impact

Wat betekent de impact van klimaatverandering concreet voor de gemeenten, het lokaal cultuurbeleid, de cultuurverenigingen en -organisaties in je regio?

Leg linken

In welke andere beleidsdomeinen weegt dit door? Kun je linken leggen met deze domeinen?

Cultuur verduurzaamt

Goed om weten

Om de CO₂-uitstoot te verminderen, kijken we vaak naar sectoren zoals energie, landbouw, vervoer en bouw. Maar **ook culturele activiteiten dragen bij aan de uitstoot**. Denk bijvoorbeeld aan gebouwen, verwarming, vervoer van bezoekers en materiaal, digitale hosting, decorbouw of drukwerk.

► Pulse Transitienetwerk gelooft dat cultuur een motor kan zijn voor de transitie naar een sociaal-rechtvaardige en duurzame samenleving. Het verbindt een 1000-tal culturele organisaties en individuen die experimenteren met duurzame alternatieven voor ons huidige samenlevingsmodel.

Samenwerken binnen een netwerk is belangrijk, omdat de grootste uitdaging in de cultuursector het gebrek aan tijd en ruimte is om effectief duurzamer te gaan werken. De goede wil is er zeker, maar organisaties zijn vaak klein, beschikken niet altijd over een eigen gebouw, hebben weinig middelen en staan onder grote druk om producten af te leveren. In deze omstandigheden is er weinig mentale ruimte om zich in te zetten voor duurzaamheid en ontbreken vaak financiële middelen. Bovendien is er doorgaans onvoldoende kennis in huis over hoe duurzamer te werk te gaan.

Waarom houd je best rekening met duurzaamheid?

De vraag is niet meer of we ons als cultuursector moeten aanpassen aan het veranderende klimaat, maar **hoe** we dat gaan doen. **Als we klimaatneutraal willen worden, moeten we snel en effectief handelen**. Het is alle hens aan dek.

Op dit moment lijkt het momentum om de verduurzaming van de cultuursector te versterken en te versnellen toe te nemen. Door de klimaatverandering staat ook de cultuursector voor heel wat **transitie-opgaven**, waaronder CO₂-reductie, circulair werken, energietransitie, het bevorderen van een gezonde leefomgeving en het voorkomen van verspilling. Het wordt voor de cultuursector de komende jaren steeds belangrijker om **gebouwen, programma's en producties te verduurzamen**, mede omdat de (mogelijke) toekomstige regelgeving hierover dwingender zal worden.

Er heerst een *sense of urgency* binnen de cultuursector, maar er zijn ook **drempels** om daadwerkelijk in actie te komen. Vragen zoals 'Wat kunnen we doen?' en 'Wat is haalbaar?' worden vaak gesteld door lokale actoren in het culturele veld. Een **gebrek aan tijd en geld** vormen vaak knelpunten voor verdere actie. Om lokaal en bovenlokaal stappen vooruit te zetten, moeten we ook meer cultuurorganisaties en vrijwilligers bij het proces kunnen betrekken.

Hoe pak je de uitdagingen rond verduurzaming aan?

Breng de werking in kaart

Heb je een zicht op hoe de lokale besturen die je ondersteunt aan de slag gaan met SDG's? Weet je wie een [Lokaal Energie- en Klimaatpact](#) heeft? Wie zijn de voortrekkers en goede voorbeelden? Wie kan een duw in de rug gebruiken op het gebied van cultuur en duurzaamheid?

Zet aan tot actie

Kun je vanuit het IGS cultuur (cultuur-)organisaties, verenigingen en lokale besturen aanzetten tot het verlagen van hun CO₂-uitstoot? Je vindt diverse tools op [cultuurzaam.be](#).

Sluit aan bij een netwerk

Kun je aansluiten bij initiatieven zoals Greentrack of Pulse Transitienetwerk, of zelf netwerken opzetten, om het IGS cultuur als partner voor duurzaamheid te versterken?

Verduurzaam nieuwe systemen

Zijn IGS'en cultuur betrokken bij de uitrol van nieuwe digitale systemen voor het lokaal cultuurbeleid zoals bijvoorbeeld het [Digitaal Podium](#) of een gedeeld ticketingsysteem? Kun je sensibiliseren en nadenken over de ecologische impact van deze nieuwe systemen?

Lokaal is er het **Lokaal Energie- en Klimaatpact** (LEKP). Uit het leertraject 'Cultuur en klimaat', dat OP/TIL samen met Pulse Transitienetwerk heeft opgezet, blijkt echter dat cultuurbeleid en cultuurorganisaties zelden inspelen op de mogelijkheden die het LEKP biedt. Hier liggen nochtans wel **kansen**. Zo kregen Gentse cultuurhuizen via [Greentrack](#) de mogelijkheid om gratis energiescans en coachings te ontvangen, zoals voorzien in het LEKP.

De transitie naar een duurzame samenleving vraagt om mensen die **samenwerken en netwerken**. In zes Vlaamse steden zijn Greentrack-netwerken actief, die elk op hun manier inzetten op sensibilisering, visieontwikkeling, educatie, gezamenlijke aankopen, proeftuinen en andere gezamenlijke initiatieven.

Er zijn nog veel **blinde vlekken** als het gaat over de **ecologische impact van cultuur**. De **ecologische en sociale gevolgen van digitalisering** zijn voor veel cultuurhuizen, -organisaties en diensten nog onbekend.

► In een ideaal scenario versterken de digitale en duurzame transformatie elkaar. Ze zijn beide toekomstgericht en reageren op signalen uit de maatschappij. Maar digitalisering leidt nu vaak tot meer energieverbruik door IT-toepassingen en materialen voor apparatuur. Dit vergroot de milieu-impact van de digitale transformatie.

Cultuur als motor voor ecologisch bewustzijn

Goed om weten

Veel kunstenaars en culturele organisaties thematiseren de klimaatcrisis of werken mee aan creatieve oplossingen en nieuwe ideeën voor een duurzamere samenleving. **De natuur is voor veel kunstenaars een bron van inspiratie.** Ze werken massaal met duurzame materialen of nemen de klimaatverandering als onderwerp van hun kunstwerken.

OP/TIL merkt op dat maatschappelijke thema's zoals klimaatverandering, ecologische duurzaamheid en circulaire economie steeds vaker een rol spelen in de verschillende rondes van bovenlokale cultuurprojecten. **Culturele organisaties werken samen met natuurverenigingen, sociaal-culturele organisaties of economische partners, en in projecten staan maatschappelijke thema's of duurzaamheidsthema's centraal.** Voorbeelden hiervan zijn het [project 'SerVies'](#) van De Republiek in Brugge en het [project '2084'](#) van Greentrack Gent.

In 2022 heeft de Boekmanstichting in Nederland een [onderzoek](#) gevoerd, waarbij (in een deel van de enquête) werd gepeild naar de ruimte die klimaatgerelateerd werk inneemt binnen de volledige productie of programmering. Uit de bevraging bleek dat 59% van de ondervraagde organisaties in de afgelopen 5 jaar werk heeft gemaakt waarin de klimaatcrisis een belangrijke rol speelde. Daarnaast zegt 53% van de organisaties dit ook in de komende 2 jaar te zullen doen.

Waarom houd je best rekening met 'cultuur als motor voor ecologisch bewustzijn'?

De urgentie van klimaatplannen is één ding, maar de **weerstand tegenover klimaatthema's** is even goed een realiteit. Uit het leertraject 'Cultuur & Klimaat' van OP/TIL en Pulse Transitienetwerk blijkt dat lokale besturen het moeilijk hebben om burgers en organisaties te betrekken bij klimaatplannen. Het lijkt geen onderwerp te zijn waar de gewone burger veel oren naar heeft. Ook IGS'en cultuur geven aan dat het thema klimaat in sommige regio's, met bijvoorbeeld veel landbouwers, polariserend werkt. Dat maakt het thema 'ecologische duurzaamheid' sterk beladen. Cultuur wordt bovendien niet altijd erkend als een waardevolle partner, terwijl de **dialogoog vanuit cultuur lokaal en regionaal echt het verschil kan maken.**

📍 Bornem ligt aan de Schelde, die een grote impact heeft op onze regio. Door de jaren heen is de rivier ingedijkt. Dat, samen met te veel verharding, creëert problemen. Op dit moment zijn de Sigma-werken bezig, grote infrastructuurwerken aan de dijken. Om zo overstromingsgebied te creëren, zodat de rivier weer ruimte krijgt. We koesteren die rivier en brengen de problemen onder de aandacht via beeldende kunst, theater en lezingen. Bornem trekt dat nu op gang, maar we zouden graag meer bondgenoten vinden, langs de Schelde. Bij andere cultuurhuizen bijvoorbeeld.

—
Griet Ivens
cultuurcentrum Bornem

De rol van de cultuursector in de klimaatcrisis kan dus verder gaan dan het verkleinen van de eigen klimaat-impact. We moeten met z'n allen meer **in gesprek gaan** over klimaatverandering. De klimaatstilte doorbreken is een belangrijke hefboom om een maatschappelijke transitie waar te maken.

Die rol sluit aan bij de behoefte aan andere verhalen over de klimaatcrisis. Er is **nood aan draagvlak en dialoog**, aan **verhalen die emoties raken, inspireren en andere mogelijkheden verbeelden**. Waar klimaatrapporten en nieuwsberichten vooral het verstand aanspreken, kan kunst ook het gevoel van mensen bereiken. Kunst en cultuur hebben het potentieel om mensen samen in beweging te brengen als het gaat over de ingrijpende en complexe klimaatrampen.

🔗 **Klimaatadaptatie kan niet zonder sociale cohesie.** Als je mensen met tegenovergestelde visies samenbrengt en laat werken aan een gemeenschappelijk doel, dan bereik je niet alleen klimaatrobustheid, maar ook verbondenheid. De sleutel zit voor mij in het faciliteren van ontmoetingen tussen mensen die elkaar anders niet zouden tegenkomen. Daarom wil ik de aannemers en de bewoners samenbrengen.

—
kunstenaar Anyuta Wiazemsky Snauwaert

Klimaatvraagstukken zijn zo complex dat ze om een **gezamenlijke aanpak** vereisen van verschillende **maatschappelijke partners**, inclusief **kunst en cultuur**. Kunstenaars kunnen op een heel directe manier meewerken aan het vinden van oplossingen voor ecologische problemen.

🔗 **De grote opgaves van onze tijd, zoals de energietransitie, biodiversiteit en klimaatadaptatie, worden vaak los van elkaar benaderd.** Dat leidt tot ontwerp-oplossingen die misschien op één of twee aspecten ingaan, maar andere aspecten zoals omgevingskwaliteit laten liggen. Met verbindend ontwerpen worden oplossingen niet gestapeld, maar in samenhang met elkaar aangepakt. Hoe ziet dat er uit? Kunstloc Brabant vroeg met de design challenge ‘Onze Energie, Ons Landschap’ aan zes ontwerp-teams om met verbindend ontwerpen tot innovatieve en tot de verbeelding sprekende perspectieven te komen voor de casus Strabregtse Heide.

—
Kunstloc Brabant

Ook de **fysieke plekken rondom cultuurruimtes** bieden veel mogelijkheden om ecologisch bewustzijn te bevorderen en een aanbod uit te werken dat de verbinding tussen natuur/ecologie en cultuur versterkt.

Een voorbeeld:

Bolwerk is een culturele vrijhaven in Kortrijk die inzet op creatie, ontmoeting, verwondering en ecologie. Bolwerk transformeerde het buitenterrein tot groene parkzone met de integratie van diverse ecologische technieken en avontuurlijke speelruimte voor kinderen. In de tuin vind je bijenvriendelijke aanplantingen van bomen en struiken, bijenkasten, bloemenweides, een plantenfilter, een fruitboomgaard, een poel en een zone voor kleine dieren. Hun tuinproject is een piloot en hefboom voor de vergroening van het omliggende industriegebied.

—
Uit: De kracht van verbeelding
Inspiratiefestival Departement Omgeving

Hoe pak je de uitdagingen rond het ecologisch bewustzijn aan?

Bevorder de dialoog

Hoe kan de cultuursector in je regio bijdragen aan de dialoog over klimaat?

Verhoog de publieksbetrokkenheid

Hoe kan de cultuursector via haar programmatie en werking een divers publiek betrekken en activeren voor een klimaatneutrale toekomst?

Spreek de verbeelding aan

Hoe kun je via verbeelding naar urgente maatschappelijke vraagstukken kijken, zoals klimaatadaptatie en energietransitie? Hoe geef je in de regio ruimte aan kunstenaars en aan (landschaps)architecten om na te denken over oplossingen?

Betrek cultuur bij natuur

Hoe kan creativiteit bijdragen aan een betere omgevingskwaliteit? Hoe kan cultuur helpen bij het bevorderen van natuurbeleving en duurzaam (cultuur)toerisme?

TREND RAPPORT

voor IGS'en cultuur

Een publicatie van OP/TIL
oktober 2024

Teksten /

Mehdi Marechal
Inge Van de Walle

Copywriter /

Veerle Weeck

Huisstijl /

We make.

Ontwerp publicatie /

Marlies Nachtergaele
wit 'n grid

**Verantwoordelijke
uitgever /**

Lien Verwaeren — OP/TIL
Ravensteingalerij 50
1000 Brussel

OP/TIL

Ravensteingalerij 50
1000 Brussel

